

Rechtskundig Weekblad

Vereniging zonder winstgevend doel

Verschijnt elke zondag

Abonnementsprijs : 800 fr. per jaar

Postchekrekening nr. 3185.22

Beheer en Redactie : Prof. Mr. Ridder René VICTOR, Britselei 40, Antwerpen

VAN HOMO FABER TOT HOMO LUDENS

Rede uitgesproken door Mr. GUIDO ARTS, op de plechtige openingszitting
van de Vlaamse Conferentie der Balie van Antwerpen
op zaterdag 19 oktober 1968.

« In het zweet Uws aanschijns
zult Ge Uw brood verdienen. »

Deze vloek waarmee Jahweh Adam uit het Paradijs verwees, zo verhaalt ons de Bijbel, schijnt naar mijn gevoelen te bevatten, niet alleen dat het brood verdienen gepaard zal gaan met moeite en pijn, maar ook dat het gewroet voor zijn behoud op de aarde, de mens zal in beslag nemen van dageraad tot avond, zonder enig tijdoverschot, vrij te besteden aan activiteiten zonder noodzaak of verplichting.

Mogelijk hebben we hier niet te doen met een vervloeking, en vertolkten de tekstschrijvers van de Bijbel enkel, zij het met veel nadruk, de morele opvatting o.m. reeds heersend bij de oude Grieken, dat de arbeid moeizaam, pijnlijk was, omdat hij bestond uit bezigheden, verricht, niet omwille van het genoeg dat ze verschaffen, maar omwille van de noodzaak te voorzien in de levensbehoeften. Deze arbeid werd overgelaten aan de slaven, daar voor de vrije Grieken het ideaal bestond in niet-arbeiden. De bezigheden der vrije Grieken, verricht niet uit verplichting, maar om henzelf en om het genoeg, werden trouwens geen arbeid genoemd. De associatie van de begrippen « arbeid » en « moeite of pijn » is in de geesten blijven leven en vinden we terug in vele talen. Het Latijnse « Labor » betekende arbeid en lijden; het Franse « travail » komt van « tripaliare », d.i. folteren met een tripalium, een toestel bestaande uit driepuntige spiesen, waarop eertijds weerspanningen werden vastgebonden « om hun de vreugde van de arbeid en meer eerbied voor de maatschappij bij te brengen ».

Hoe dan ook, een terugblik in de geschiedenis van de mens toont ons, dat de door André Malraux genoemde « condition humaine » van de grote meerderheid der aardbewoners bestond uit arbeid met « pine, rouwe en last », gespeend van echte vrije tijd.

Zodra landbouw en veeteelt zich hadden geïnstalleerd ontstond de « voedingsproduktie », en nam « arbeid » de plaats in van jacht en visvangst. Samen met deze nieuwe economie vestigde zich een nieuwe sociale orde, de klas-

senorde, waarvan de structuur te vergelijken is met de piramide: aan de brede basis, een talrijke menigte van boeren, ambachtslui en ongeschoolde arbeiders, zonder erfgoed of bezit, dus zonder rijkdom, zwoegend in de werkplaatsen en zich afbeulend op de velden; aan de top, meestal één persoon, meestal ook koning en God; hem komt alle macht toe alsmede het leeuwenandeel van de voortgebrachte rijkdom; tussen beiden, een relatief kleine groep van edelen, priesters, ambtenaren, gedelegeerden van de koning met uitvoerende en rechtsprekende bevoegdheid, die voor bewezen diensens steeds meer en meer werden beloond, en derhalve rijkdom en meteen ook vrije tijd, verwerven.

De vrije tijd der tempel- en piramidebouwers van Babylonië en Egypte diende hoofdzakelijk tot rust en herstel van hun uitgeputte lichamen. De grote openbare feesten in Egypte, waarbij duizenden personen samenkamen om te dansen, te zingen en te vieren, werkten zeer ontspannend, doch gingen meestal gepaard met een min of meer verplicht religieus gebeuren en dienen eerder beschouwd te worden als een op kollektieve schaal reinigende uitbarsting.

En het antieke Hellas? Hiervan weten we toch dat de vrije burger in Athene een onderscheid maakte tussen zijn dagtaak en zijn onbaatzuchtige bezigheid, dat hij intensief dans en atletiek beoefende, uit behoefte zowel aan lichamelijk als aan geestelijk evenwicht, en een ruim deel van zijn vrije tijd gebruikte voor studie, dialoog, discussie en redevoering, teneinde zijn geest en politieke zin wakker en slagvaardig te houden. De Spartanen echter gaven aan spel en ontspanning een militair karakter: uit eigen vrije wil besteedden zij hun vrije tijd aan harde training tot gevechtsparaatheid.

Het frappant contrast tussen de Atheense en Spartaanse maatschappij vindt zijn uitdrukking in, aan de ene zijde het epicurisme, met zijn aantrekkelijk beheerst zoeken naar menselijk geluk, het stoïcisme van de filosoof Zeno, met zijn verplichting tot verzaking aan de levensgenoegens aan de andere zijde. Dit contrast en ook het konflikt tussen beide opvattingen is in zekere mate tot heden ten

dage blijven voortleven, en beïnvloedt nog steeds karaktertrekken van grote bevolkingsgroepen. Was veel later het nazistische Duitsland niet een moderne image van het antieke Sparta?

Vergelijken we het algemeen Belgisch patroon, met dit van Sowjet-Rusland, dan mogen we wel zeggen dat het eerste meer epicuristisch, het tweede meer stoïcijns getint is.

Epicuristisch of stoïcijns, alleszins waren spel, ontspanning en ontwikkeling in het oude Griekenland voorbehouden aan een geprivilegieerde groep. Naast de massa slaven, waren er de andere onvrijen, vreemdelingen, arme boeren, arbeiders en artizanen, voor wie het pijnlijk werk moest volstaan en die energie noch materiële mogelijkheden bezaten om van vrije tijd te genieten.

Hoe democratisch het antieke Hellas ook was in vergelijking met vroegere en hedendaagse beschavingen, het bracht nog geen filosofen voort, die pleitten voor de rechten van het gewone volk en voorstonden dat alle mensen zouden mogen en kunnen genieten van de vruchten van de vrije tijd!

Op het eerste gezicht lijkt het of het oude machtige Rome een vrijetijdsbesteding op grote schaal en voor alle burgers zou hebben gekend. Sedert het verdwijnen van de Republiek waren inderdaad een massa Romeinen van dagelijkse arbeid vrijgesteld. De machtigen, alsmede politieke fortuinzoekers zonder scrupules, genoten van de inkomsten der belastingen, geheven op overwonnen volkeren en onderworpen gebieden. Het was gewoonterecht geworden dat hun aanhangers en beschermelingen, — hun cliënten —, zoals kinderen met Sint-Niklaas hun sloefjes aan de schouw zetten in de hoop van wat lekkers, zich 's morgens met de broodkorf in de hand bij hen aanmelden om hun dagelijks manna te ontvangen. Verder, lag er voor deze nietsdoende broodeters een zee van tijd open: een lege, dode tijd, heel wat anders dan de vrije tijd der patriciërs. Chronische verveling werd echter bestreden door de inrichting van openbare spelen. Waren deze voor de oorspronkelijke Romeinse gemeenschap evengoed een bestaansrecht als het brood — het waren immers heilige spelen, waarop het volk een heilig recht had, stilaan werden ze ontwaard en ontdaan van hun heilige potentie, vervielen ze tot een extravagant, bloedig, barbaars vertoon, waanzinnig teken van ijdele glorie en van reeds wankelende macht.

Tijdens de Middeleeuwen zorgden de feodale heren ervoor, geruggesteund door de opvolgers van apostel Petrus, dat de oude piramide niet werd aangetast. De katholieke Kerk, reagerend op de laat-Romeinse losbandigheid en liederlijkheid, zag 's mensen heil nog slechts in onverdroten, ononderbroken arbeid, terwijl spel en alle vormen van vermaak en ontspanning, als afkomstig van de duivel, dus als zonde, categoriek werden bestreden, tenzij ze religieus geïnspireerd waren. Behoudens de dagen waarop arbeid was uitgesloten wegens werkloosheid, ziekte, epidemieën of natuurrampen, kende men de gereguleerde feestdagen, opgelegd door de Kerk ter bevordering van meer geestelijke oefeningen. Dat zulks wel eens met gemengde gevoelens werd ontvangen door het gewone volk getuigt een fabel van Lafontaine, « où le pauvre hère se plaint que monsieur le curé de quelque nouveau saint charge toujours son prône ». Inmiddels genoot de landelijke bevolking meer van haar eigen feesten waarbij de volksspelen, doorgedrongen via handelswegen, rivieren en markten, hoogtij vierden. Het naïeve karakter van het kinderspel wisselend met de brutaliteit van de volwassenen, zijn ze echter meestal een te uitzonderlijke feest-aan gelegenheid, te beschouwen als « pauze » en niet als vrije tijd.

Het heeft slechts de schijn van een paradoks te beweren

dat de homo faber-era haar hoogtepunt kende met en kort na de eerste « Industriële Revolutie ». Alhoewel de wetenschap zover was gerijpt en aangegroeid dat het aanwenden van nieuw uitgevonden technieken een massale produktie en dito consumptie toeliet, toch kwam men niet onmiddellijk tot grotere verspreiding van goederen en tot meer veralgemeende welstand. In de bloeiperiode van de eerste Industriële Revolutie had vrijetijdsbesteding slechts betekenis in functie van een beter en groter rendement; rust en ontspanning om meer te kunnen produceren. Het is ons wel bekend hoe de arbeidstijd toen nog werd opgedreven, tot 14, 15, 16 uur per dag, het werkritme werd versneld, vrouwen en kinderen werden ingezet in een arbeidsproces dat al hun krachten opeiste en vaak te boven ging. Nooit was de oude vloek zo up-to-date! Vrijheid en gelijkheid, uitbundig geproclameerd tijdens de Franse Revolutie, bleken nog holle woorden, daar het extreem liberalisme het genot aan die rechten verbonden, niet toeliet of althans niet verzekerde.

* * *

Tengevolge van bestendig aangehouden sociale eisen, komen stilaan meer naties tot een socio-economisch stelsel, waarin de massa van het volk een hoge levensstandaard kan bereiken en de voorrechten van de bezittende klas vervagen. Het begrip « arbeid » verliest stilaan zijn exclusief slafelijk karakter om te worden toegepast op het werk van eenieder. De voor het stelsel noodzakelijke economische vooruitgang wordt mogelijk gemaakt door een gigantische vooruitgang op technisch gebied, zelf de vrucht van een bestendige groei der experimentele wetenschappen. Hoe recent en explosief hun ontwikkeling is, kenmerkt zeer goed een ongeveer tien jaar oud gezegde van Professor Oppenheimer, dat negen van de tien geleerden in de experimentele wetenschappen, die de wereld ooit heeft voortgebracht, vandaag nog in leven zijn.

Indien men bij de tot op heden genoteerde bestendige groei van de produktiviteit steeds maar oog zou hebben voor het opdrijven van de levensstandaard zonder verkorting van de arbeidsduur, betekent zulks dat men kiest voor een snelst mogelijke groei van de koopkracht, van de levensstandaard, van de gebruikelijke besteding aan concrete goederen en diensten. Beoogt men evenwel de verkorting van de arbeidsduur, dan vermindert men de economische bevrediging, maar verlengt men de schoolgaande leeftijd, schept of verruimt men de vrije tijd en wordt de massa van het volk onvankelijk gemaakt voor een veel minder vegetatieve levensopvatting. Vrije tijd en besteding ervan zijn dus essentieel afhankelijk van het verkorten van de arbeidsduur. Een harmonieuze betrachting van beide oogmerken: opvoeren van de levensstandaard, verkorten van de arbeidsduur, kan ertoe leiden dat de machine voor een groot gedeelte het dagelijks zweet van de mens overneemt, terwijl tijd wordt vrijgemaakt, nog steeds voor activiteit, echter andere dan pijnlijke arbeid om den brode. Vrije tijd was bij de Grieken uit de oudheid gebouwd op de slavernij van velen. Vandaag fungeren de machines als onze slaven: zij verlichten onze huizen, starten onze wagens, wassen de klederen, snijden het vlees, doen het vaatwerk, krullen het haar, scheren zonder zeep, terwijl er meer en meer zulke trouwe slaven bijkomen.

In België liep de evolutie van de arbeidsduur van de 78-urenweek, ruim honderd jaar geleden, over de 48-urenweek van 6 dagen in 1921 naar de geleidelijke invoering van de vijfdaagse werkweek met 8 uren per dag van 1956 af. Hierbij dienen te worden gevoegd de betaalde jaarlijkse vakantie, gisteren 2, vandaag 3, morgen 4 weken, een tiental dito feestdagen en incidentele bruggen. In Amerika, waar de industriële ontwikkeling met haar

gevolgen minstens 15 jaar op de onze en die van West-Europa vooruitloopt, hetgeen treffend wordt geschetst in het door de meesten van ons met kloppend hart gelezen « Le Défi Américain » van Servan Schreiber, werd de achturendag tegen 5 dollars in de plaats van de negenurendag tegen twee en een halve dollar per dag op 1 januari 1914 door autokoning Ford ingevoerd.

Thans kent men er vrij algemeen de 37-urenweek.

Steunend op de bestendige progressie in het verleden en op de schier onbeperkte mogelijkheden van de tandem: wetenschap-techniek, waarvan de huidige exponent, de voortschrijdende automatisering getuigt, kan en mag men het mogelijk beeld van morgen ontwerpen en redelijkerwijze voorhouden dat in de toekomst de vrije tijd zal blijven toenemen. Een interessante prognose is die van Jean Fourastié. In zijn boek « Les 40.000 heures » berekent hij dat de mens in een nabije toekomst — echter niet meer in deze eeuw — bij een gemiddelde levensduur slechts 40.000 uur beroepsactiviteit zal kennen; 30 werkuren per week, 40 weken per jaar, dit is 1.200 werkuren uer jaar. Aangezien de genezsheren ons in ons eigen belang trouwens aanraden de mensen tot minstens 65 jaar te laten bezig zijn, zou de beroepsactiviteit 35 tot 40 jaar moeten duren met arbeidsweken van 30 uur. Daar nu 35×1.200 gelijk is aan 42.000 zal de gemiddelde duur van de werkelijke beroepsactiviteit van de mens in de loop van zijn hele leven 40.000 uren bedragen. Daarbij komt dat de levensduur van de mens gemiddeld 80 jaar zal benaderen; vermenigvuldigd met 365 dagen van 24 uur, maakt dit 700.000 uur. Onze nakomelingen, zo profeteert Fourastié, zullen dus 6 uur op 100 besteden aan het productieproces dat duizenden jaren lang nagenoeg al de fisische krachten van onze voorouders in beslag heeft genomen. Volgens Professor Dr. Frans Van Mechelen, thans minister van de Nederlandse Kultuur, zal men over 15 jaren het tijdsbestek in twee verdelen: 180 dagen arbeid, 180 dagen vrije tijd. In de rubberindustrie te Akron, in Noord-Amerika, is dit laatste tijdsbeeld reeds voorbijgestreefd; de werkweek is er teruggebracht op 32 uur.

Dat anderzijds de levensstandaard van het grootste deel der bevolking in de geïndustrialiseerde landen stelselmatig werd verhoogd, hebben reeds de meesten als 't ware aan de lijve ondervonden. Vóór 100 jaar moest een doorsnee-arbeidersgezin nog wel 2/3 van zijn inkomen besteden aan een vrij elementaire voeding, thans nog 1/3, terwijl de huidige verscheidenheid der voedingsartikelen niet meer te vergelijken is. Vóór 100 jaar was de levensstandaard nog zo laag, en de levensduurte zo hoog, dat het moreel verantwoord was de diefstal van een brood, zij het een vol-tarwe, te bestraffen met dwangarbeid...

Inmiddels is men vrij algemeen gaan aanvoelen, dat, evenals het recht op politieke vrijheid, sociale gelijkheid, arbeid, sociale voorzorg en onderwijs, ook het recht op vrije tijd tot de menselijke waardigheid behoorde. In 1948 werd door de Verenigde Naties de hartverheffende « Universele verklaring van de Rechten van de Mens » geproclameerd, waarvan artikel 24 luidt: « Elke persoon heeft recht op rust en op vrije tijd, ook op een redelijke begrenzing van de arbeidsduur en op periodieke vakantie met loon ». Het artikel 27: « Elke persoon heeft het recht vrijelijk deel te nemen aan het kulturele leven van de gemeenschap en te genieten van de kunst » heeft slechts reële betekenis in het licht van artikel 24 omdat die deelneming de beschikking over vrije tijd onderstelt. Onze eigen wetgevers zijn zelf zo overtuigd van de noodzakelijkheid voor de mens te beschikken over vrije tijd, dat zij zich niet beperkten tot het decreteren van een recht op jaarlijkse vakantie, maar zelfs de verplichting oplegden van dit recht gebruik te maken, en deze verplichting voorzagen van strafsancities ingeval van niet naleving

ervan (art. 59 al. 2 van de samengeschatelde wetten op de jaarlijkse vakantie van de bezoldigde arbeiders).

In de geïndustrialiseerde landen is de vrije tijd een verworvenheid van de massa geworden. De homo ludens is de homo faber opgevolgd. De evolutie van een arbeidsbestel naar een stelsel van de vrije tijd lijkt onmiskenbaar. Waar men vroeger kon gewagen van een « leisure-class » is het thans meer gepast te spreken van een « leisure-society ». Niettemin zijn er in onze vrijetijdsgemeenschap mensen die niet genieten van vrije tijd: de werklozen, aan wie vrije tijd wordt opgedrongen en voor wie hij een gesel is in plaats van een weldaad; sommige managers, hooggeplaatsten en beoefenaars van vrije beroepen, die zelfs voor hun beroepsbezigheden tijd tekort hebben, lijdend aan angina temporis, bezwijkend aan angina pectoris.

* * *

Elk jurist weet hoe moeilijk het is een sluitende definitie van een begrip te geven. Gewoonlijk is ze te ruim of te eng; het gebeurt dat ze onder invloed van wisselende elementen snel voorbijgestreefd is. Dit geldt ook voor een definitie van de vrije tijd, een op het eerste gezicht nochtans eenvoudig begrip, zodat men zich best houdt aan een beschrijving van zijn karakteristieken.

Het mag misschien vreemd klinken, maar het is bij Marx, voor wie arbeid zelfexpressie is, een proces waarin de mens zijn metabolisme met de natuur op eigen initiatief ter hand neemt, regelt en controleert, zodat arbeid tenslotte de essentie van de mens is, dat, naar ik meen, een treffende beschrijving van de karakteristieken van de vrije tijd te vinden is.

Met het inzicht eigen aan de volwassenheid van de bejaarden, schrijft Marx in het derde en laatste deel van « Das Kapital »:

« Het Rijk der Vrijheid begint inderdaad pas daar, waar het werken dat door nood en uiterlijk bepaald is, ophoudt. Het ligt uit de aard der zaak dus aan gene zijde van de sfeer van de eigenlijke materiële productie. » En verderop, nadat hij de productie binnen het rijk van de noodzaak situeerde: « aan gene zijde daarvan pas, begint de ontwikkeling der menselijke krachten, die geen ander doel dient dan zichzelf, het ware rijk der vrijheid, dat echter slechts kan opbloeien op het fundament van het rijk van de noodzaak. »

Het is of Marx het « otium cum dignitate » van Cicero herneemt en aansluit bij de opvatting der klassieke oudheid, dat de ontwikkeling van de mens, en dus het echte mens-zijn slechts in een sfeer van onbeperkte vrijheid mogelijk is en humanisme niet kan gedijen in de ondankbare inspanningen van de strijd om het bestaan. Wjl het inderdaad karakteristiek is voor de vrije tijd hem te situeren in het rijk van de vrijheid tegenover het rijk van de noodzaak, dan moeten wij in dit laatste, naast de productieve arbeid, ook de andere noodwendigheden, slapen, eten, hygiëne, en zomeer, en verplichtingen, zowel sociale als familiale, van het dagelijkse leven begripen.

Volgens sommigen, doordrongen van een eenzijdige mystiek van de arbeid, is de vrije tijd nog steeds niet meer dan ledige, dus verloren tijd. De tijd is nochtans lang voorbij dat men, in een antireactie, het recht op vrije tijd opeiste als een recht op luiheid. Anderen, talrijker, houden er het vooroordeel op na dat vrijetijdsbesteding niets anders zou zijn dan een ander woord voor verpozing, vermaak en ontspanning. Ook Winkler Prins meende nog in 1955 dat vrijetijdsbesteding diende tot rust en recreatie van de werkende mens, die aldus nieuwe energie opdoet voor een volgende werkperiode. Allen vergeten — of weten nog niet —, dat onder vrijetijdsbesteding een waaier activiteiten ressorteert, die principieel vrij kunnen gekozen

en uitgevoerd worden, om zichzelf, zonder daarom een economisch nut te beogen.

Wel constateren we dat in werkelijkheid de vrije tijd vaak wordt opgeslorpt door half-utilitaire, half-belangloze activiteiten of zelfs door lucratief bijwerk. De vraag kan dan ook gesteld worden of het succes van de «do-it-yourself»-activiteiten wijst op een intenser levende bereidheid om in de vrijgekomen tijd karweitjes en klusjes op te knappen, dan wel of zich hier een anti-reflex manifesteert, ingevolge het feit dat reparatie en onderhoudskosten van veel zaken te duur worden bevonden. Wijst het vrijwillig aanvaarden van een tweede betrekking of bijfunctie in onze «affluents societies» op een verloren-zijn-zonder-arbeid, op een drang naar opwaartse mobiliteit, dan wel op de wens het onvoldoende geacht inkomen te verhogen? Aktueel lijkt me de vrees niet ongegrond dat enkel een minderheid lucratief bijwerk verricht in het vooruitzicht van sociale promotie en ter bevrediging van normale behoeften, terwijl voor de meerderheid, ofwel, ingevolge een eeuwenlange vorming of misvorming, haar aktieradius beperkt is tot de arbeid, zodat zij zich totaal verloren voelt zonder hem, ofwel, het gewoon salaris onvoldoende is om alle uit vrije tijd geboren, maar door een commerciële wereld geëxploiteerde behoeften te bevredigen. Enkel de mens zelf kan deze vrees wegnemen.

Aanvaarden wij nu deze activiteiten met hybride karakter, beantwoordend aan zekere normen van noodzaak, slechts met voorbehoud in het rijk van de vrije tijd, dan blijft er de vraag naar de zin of de betekenis van de vrije tijd. Anders gesteld: kan de mens van vandaag en morgen zijn geluk vinden en zijn persoonlijkheid affirmeren en verrijken in en door vrijetijdsbesteding?

Gaan we uit van de volgende observatie: de arbeid is thans zo gestructureerd dat de gedachte gescheiden wordt gehouden van de uitvoering; zei Henry Ford niet dat de beste werkman diegene is die niet denkt! Voor de massa onzer tijdgenoten zijn de dagelijkse taken opgesplitst, uitgestippeld, georganiseerd en vastgelegd. Hun arbeid wordt herleid tot «kruiemalarbeid» (Georges Friedmann: *le travail en miettes*), minuscule deeltaken, repetitieve handelingen, stereotiep, eentonig en zuiver routinewerk. Ze verrichten geen werk dat hun vreugde verschaft, hun karakter of persoonlijkheid ontwikkelt, initiatief, kennis, verbeelding en zelfstandigheid vergt, de uitdrukking van hun diepste wezen is. Zijn ze niet, om de onheilspellende uitdrukking van Marx te hernemen, impotente «mensen-waar», in dienst van sterke, potente machines! Praktisch elk hand- en geestesarbeider op alle trappen en in alle sociale standen werkt gebonden aan prestatienormen, reglementen, formalisme en gezag, vaak op een wijze die meer en meer specialisatie inhoudt, en minder plaats laat aan het polyvalente in de mens.

Daartegenover nu staat de vrije tijd, die ontstaat en zich ontwikkelt in een klimaat van vrijheid, zelfstandigheid, onafhankelijkheid en initiatief. Hij biedt mogelijkheid tot rust en herstel, ontspanning en ontwikkeling. Hij kan dus verschaffen, hetgeen het werk niet geeft, zodat we zouden mogen konkluderen: «in de mate waarin het individu tijdens zijn dagtaak zal ontwricht en genivelleerd zijn, zal hij opnieuw zijn evenwicht moeten en kunnen herstellen en zijn persoonlijkheid ontwikkelen, door het beoefenen van bepaalde typen van de vrije tijd».

* * *

Uit een viool zijn mooie klanken te halen; echter niet door hem die haar niet leerde bespelen. Zo is de vrije tijd een heerlijke bevrijding voor hen die vermogen hem te gebruiken en besteden, een onmetelijke leegte voor hen die dat niet kunnen. Voor een zinvolle beoefening moet men bekwaam zijn de vrije tijd en zijn normen te

begrijpen, belangstelling op te brengen, onderscheid te maken, een keuze te doen. Onderzoeken tonen aan dat deze bekwaamheid vaak en grotendeels afhankelijk is van genoten schoolse vorming (Vrijetijdsbesteding in Vlaanderen, deel 2, o.l.v. Professor Dr. F. Van Mechelen). Een doorgezette democratisering van het onderwijs en cultuurspreiding blijken dus verantwoord, ja zelfs onontbeerlijk. Daarbij is het van het grootste belang dat de school niet alleen voorbereidt op beroepsarbeid door rationeel gerichte opleiding, maar eveneens vorm geeft aan de homo ludens, door behoeften te wekken, die morgen vrij, zinvol en creatief moeten worden vervuld. Dat men thans overtuigd is van dit belang, getuigt het «Charte du Loisir», opgesteld door het Europees Forum van de Vrije Tijd, opgericht te Colmar in Frankrijk in oktober 1966, en waarvan artikel 22 luidt als volgt: «Le loisir exige une formation. L'éducation et l'enseignement familiaux, scolaires ou extrascolaires, doivent préparer l'homme à l'emploi du loisir. Il faut apprendre à l'homme, dès son plus jeune âge, à utiliser son temps de liberté, à organiser son mode de vie et les décors successifs dans lesquels il passera la plus grande partie de son existence. Il faut à l'école, prévoir dans tous les programmes et à tous les degrés, un enseignement, obligatoire ou optionnel, l'initiant à la connaissance du beau, à l'étude personnelle ou à la pratique des beaux-arts, à la joie de lire, au choix des programmes du cinéma, de radio et de télévision, à l'urbanisme, au civisme et sur le plan physique, aux problèmes de santé et aux règles d'hygiène, à la connaissance ou à la pratique de tous les sports.»

Voorwaar een revolutionaire opgave, wanneer men bedenkt dat ons onderwijssysteem gedurende eeuwen niet is geslaagd in een behoorlijke toepassing van het «mens sana in corpore sano» en anderzijds het geheugen als bijzonderste onderdeel van het verstand beschouwde, en het meer dan zijn gading gaf. Slagen we erin deze opgave te verwezenlijken, dan is het duidelijk dat onze wereld andere volwassenen zal kennen, wier activiteiten minder door economisch nut, meer door onbaatzuchtigheid zullen gekenmerkt worden, voor wie «meer-zijn» belangrijker wordt dan «meer-hebben», meer hebben waarover Antoine de Saint-Exupéry zich in zijn *Terre des Hommes* gevoelsvol uitlaat: «Quiconque lutte dans l'unique espoir de biens matériels, en effet, ne récolte rien qui vaille de vivre».

Vermits vrije tijd essentieel vrijheid en keuze inhoudt, laat hij zich niet op imperatieve wijze organiseren. Het is dus zonder meer uit den boze dat ofwel openbare overheden, ofwel toonaangevenden uit de privé-sector, als despotische zedenmeesters zouden optreden. Laat men echter alles over aan autoregulatie, vervalt men spoedig in anarchie. Maar zorgt een maatschappij, vertrekkend van het ideaal van Jeremy Bentham: «the greatest happiness for the greatest number», voor een infrastructuur die een verantwoorde keuze van vrije tijd toelaat, verzekert en bevordert, dan draagt ze ertoe bij de vrije tijd vrij te maken en de menselijke persoonlijkheid te behoeven, ja te redden van de door consumptieve behoeften opgedrongen massificatie. Inderdaad, massaproductie en massaconsumptie, eng met elkaar verbonden, reiken gemakkelijk de hand aan de zogenaamde «massakultuur»; dit, via de massamedia, die hun vaak nog onmondig en naar passieve zekerheid neigend publiek bestoken met een bombardement van woorden, klanken en beelden, het hierbij vatbaar maken voor determinisme en uniformiteit, conditionering en conformisme in al zijn gedragingen, voor bestendige kortsluiting in al zijn ideeën. Komt hierbij nog dat dit publiek min of meer wordt overspoeld door het banale van de ontspanningsnijverheid.

Nu onmiskenbaar de vrije tijd meer en meer levensvulling wordt, is het duidelijk dat deze levensvulling niet kan worden verstrekt door de zogenaamde «massakul-

tuur», doch enkel door de «aktieve» vrijetijdsbesteding, welke volgens Joffre Dumazedier («Vers une civilisation du loisir?») impliceert: nu eens, een vrijwillige en bewuste deelname aan het sociale leven, gepaard gaande met het opnemen van verantwoordelijkheid in allerlei groepen of levensmilieus, dan eens, een bewust en vrij opgenomen deelnemen aan het kulturele leven dat een inspanning verwekt, om de gewrochten van techniek, wetenschap en kunsten aan te voelen, begrijpen, uitleggen, gebruiken en, om waar het kan, bij te dragen tot de verrijking door de betrachtting naar een origineel evenwicht tussen verpozing, ontspanning en bestendige harmonische ontwikkeling van de persoonlijkheid. (In stilte hoop ik dat U, die zo vriendelijk zijt me te beluisteren, hierbij aan aktieve vrijetijdsbesteding doet...).

«Homo ludens», een woordengespan met ietwat magisch karakter, dat het beeld oproept van de gemiddelde of doorsneemens, die zijn vrije tijd besteedt in vreugde, met genoegen en voldoening: het is een Uilenspiegel, een Pallieter, maar ook een Edison en een Scholastieker in de zuivere betekenis dan van het woord, hij die zijn scholè, zijn vrije tijd besteedt aan studie; het is de sportman, en de sportieve supporter, de bibliofiel en de discofiel, de hobby-man en de doe-het-zelver; de militant en de sociale helper, de rustzoeker, de avonturier en de toerist Ulysses, die zijn lichaam een bruine huid, zijn geest nieuwe ideeën, en een greep mensenkennis gunt; het is de mens die gelooft, hoopt liefheeft, zingt, danst en speelt, terwijl de grenzen tussen het werkelijke en het echte

leven voor hem vervagen; het is de mens die ontroerd bewondert, beheerst redeneert, steeds op zoek naar het schone; het is de mens die leeft, niet de mens die geleefd wordt. Is het tenslotte ook niet de mens, waarop, niet-tegenstaande hij meer en meer zijn omgeving gaat beheersen dank zij een grotere bewustwording, en een intenser gebruik van zijn intellect, de bijna 2.400 jaar oude woorden van Plato nog toepasselijk zijn: «Hij is gemaakt om een soort werktuig van God te zijn. En dat is wezenlijk het beste wat er aan hem is. Hiernaar moeten elke man en elke vrouw zich schikken en zo moeten zij hun leven doorbrengen met zo mooi mogelijk te spelen» (Leges VII, 802-803, vertaling Xaveer de Win).

* * *

Er wordt gezegd dat we op de drempel staan van de beschaving van de vrije tijd. De bewerkers ervan zullen voor de eerste maal in de geschiedenis grote bevolkingsgroepen, grote massa's zijn. Het zijn de jongeren van nu, die de volwassenen zullen zijn in de vrijetijdsbeschaving. Zij moeten in staat zijn ervoor te zorgen dat hun beschaving wordt: «wijzer dan de Chinese, schitterender dan de Egyptische, vrijer en meer gedurfd dan de Griekse, rechtvaardiger en machtiger dan de Romeinse, rijker aan uitvindingen en talenten dan de Florentijnse en de Elisabethaanse, verdraagzamer dan de Spaans-christelijke, redelijker dan de Franse, en gelukkiger dan alle samen.

Rede van Mr. Louis ROMBAUT, Stafhouder der Balie van Antwerpen

U zijt allen, met mij, geboeid geweest door het zo helder en overtuigend betoog van de feestredenaar, Mr. Guido Arts.

U heeft, mijn waarde confrater en goede vriend Guido, in zake homo ludens contra faber het pleit schitterend gewonnen.

Ik wens U dan ook van harte geluk, niet enkel om de keurige en rijke inhoud van uw referaat, maar ook om de moed die U wist op te brengen als onderwerp het probleem van de vrijetijdsbesteding aan te snijden.

Er zijn inderdaad de laatste tien jaren daarover zoveel grondige werken en uitvoerige artikels verschenen⁽¹⁾ van de hand van sociologen, economen, politici en auteurs allerhande, dat het moeilijk wordt het geheel van het probleem te overschouwen, het klaar te omschrijven en duidelijk te omlijnen.

In dat gevaarlijk opzet is U, Mr. Arts, volledig en glansrijk geslaagd.

De «homo ludens», de spelende mens, naar het geveugeld woord, het rhema pteroën, dierbaar aan professor Huizinga⁽²⁾, is, dames en heren, stellig geen homo novus, geen nieuwsoortig mens, geen product van de moderne tijd.

Wel integendeel, in essentie, uiteraard, is de mens een ludens en geen faber; hij is een spelende, geen slavende en zwoegende.

Na het pleidooi van de feestredenaar moet ik wel niet meer preciseren dat homo ludens niet is de vadsige nietsnut of de uitsluitend op rust en verpozing, of louter op ontspanning, op spel en sport beluste mens, niet een «Alexandre le bienheureux», naar de gelijknamige film, hoe sympatiek en amusant dit personage ook was.

Arbeid verrichten, iets door eigen werk tot stand brengen, is toch een van de meest elementaire behoeften van de mens. En de homo ludens, die dan toch een ideaal is, zal aan die behoefte vrije uiting geven.

Is er voor de mens een grotere morele kwelling denkbaar dan hem tot volslagen werkloosheid te doemen? Weze in het voorbijgaan gezegd: veroordeling tot dwangarbeid is, principieel, veel menselijker dan tot opsluiting zonder meer. Gebukt gaan onder «le pénible fardeau de n'avoir rien à faire», naar het woord van Boileau, is een harde straf.

De primitieve, natuurlijke scheppingsdrang is echter ingegeven niet door een utilitaristische drijfveer, niet om wille van het nut, dat die arbeid kan opleveren, maar wel door het betrachten vorm te geven aan wat een psychische werkelijkheid is.

Schiller, in zijn «Ueber die ästhetische Erziehung des Menschen», drukt het also uit: «Der Mensch spielt nur, wo er in voller Bedeutung des Wortes Mensch ist, und er ist nur da ganz Mensch wo er spielt».

En Hendrik De Man, in zijn «Psychologie van het Socialisme», vat het samen in deze mooie volzin: «De mens heeft schoonheid en vreugde geschapen, vóór hij nut schiep».

Dit alles is, met andere woorden, erkennen dat de mens van nature uit, origineel, een ludens is en slechts faber is of wordt onder de druk van economische noodzaak.

Hier ligt dus het grondige verschil: homo ludens handelt vrij, homo faber onder dwang.

En wij verbazen ons dan ook niet over de aristocratische laatzinnigheid en geringschatting, waarmee Grieken en Romeinen de povere werkmans, de opifex, de homo faber, pleegden te bejegenen.

In de Oikonomikos van Xenophoon — eerste helft der vierde eeuw vóór onze tijdrekening, voor wie het soms mocht vergeten zijn — horen wij hoe minachtend Socrates zich uitlaat over de bedrijvigheden van de ambachtsslui die hij «epirrêtoi» verachtelijk, noemt en die «eikotoos panu adoxountai», met reden ten eerste worden misprezen. En hij zegt ons waarom: omdat zij hun lichaam, hun

soma, en meteen hun ziel, hun psyche, ondermijnen, en bovenal omdat zij over geen vrije tijd beschikken, ascholia malista echousi, om zich met wat anders dan enkel hun handwerk bezig te houden. ⁽⁸⁾

«Zonder een maatschappelijke klasse met vrije tijd kunnen er, volgens het Griekse standpunt, geen maatstaven zijn voor goede smaak, geen aanmoediging van de schone kunsten, en geen beschaving», zo beaamt het Will Durant in zijn werk «De Griekse wereld», ⁽⁴⁾ en hij voegt erbij: «Niemand die gehaast is, is in alle opzichten beschaafd». Het is moeilijk dan niet dadelijk het beeld voor zich te hebben van de Amerikanen, always busy, always in a hurry.

Wanneer wij dan bedenken dat hij die dat schreef, Will Durant, en die alzo aan de gehaaste mens beschaving ontzegt, zelf een Amerikaan is, moeten wij wel even glimlachen, maar wij geven hem toch geen ongelijk...

En nemen wij een kijk bij de Romeinen, dan horen wij, drie eeuwen na onze Xenophoon, nog dezelfde hooghartige toon aanslaan door Cicero in zijn «De officiis», ⁽⁵⁾ waar hij de handarbeiders hun laag en minderwaardig bedrijf verwijt — *offices omnes in sordida arte versantur* — en het geld, dat zij door hun arbeid verdienen, de «prijs van hun knechtschap» — *auctoramentum servitutis* — noemt.

En op 't einde van de vorige eeuw dacht Nietzsche, die grandiose, sublieme nihilist, er precies nog zo over. In zijn «Die fröhliche Wissenschaft» («la gaya scienza») vaart hij uit tegen de Amerikanen en hun «athemlose Hast der Arbeit», die hij betitelt als «das eigentliche Laster der neuen Welt», de ondeugd, de doodzonde van de nieuwe wereld.

Die gekke arbeidswode, zo klaagt Nietzsche, is bezig het oude Europa te besmetten en hij treurt om het verleden want «ehedem was es umgekehrt: die Arbeit hatte das schlechte Gewissen auf sich. Ein Mensch von guter Abkunft verbarg seine Arbeit, wenn die Not ihn zum Arbeiten zwang. Der Sklave arbeitete unter dem Druck des Gefühls, dass er etwas Verächtliches tue», ⁽⁶⁾ en zo gaat het verder. U hoort het: als een Xenophoon, als een Cicero sprak ook Nietzsche, nog geen honderd jaar geleden, van de verachtelijke arbeid, een vrij mens onwaardig.

Maar Nietzsche stond alleen in zijn tijd van economisch liberalisme, van kapitalistisch utilitarisme bij uitstek. Doch Nietzsche, de asociale Nietzsche, was ten minste eerlijk in wat hij dacht en schreef, terwijl zijn tijdgenoten, die, verre van de arbeid als iets minderwaardigs te verguizen, integendeel dithyrambisch «Koning Arbeid» verheerlijkten en ophemelden, in feite heel wat minder nobele bedoelingen hadden en zeker niet gedreven werden door gevoelens voor sociale rechtvaardigheid. Arbeid was voor hen een koopwaar, die men zich zo goedkoop mogelijk moest aanschaffen en zo renderend mogelijk maken.

Die arbeid had niets meer gemeens met de vrij gekozen werkzaamheid van de homo ludens. Het was ware dwangarbeid, opgedreven tot de uiterste grens van het lichamelijke weerstandsvermogen van de arbeider. Het was de tijd van de genadeloze uitbuiting van de afgestompte zwouger, de haveloze Habenichtse, de ongeletterde dompelaar, de beklagenswaardige homo faber.

Ten overstaan van die ellende, van die zwarte armoede klinkt het Voltairiaanse «Le travail éloigne de nous trois grands maux: l'ennui, le vice et le besoin», wel als een sinistere, bittere bespotting. ⁽⁷⁾

Tegen die kapitalistische onmenselijkheid is protest en reactie gekomen.

Dank zij de oprichting van vakorganisaties kon de strijd voor humaner levensvoorwaarden ingezet worden.

Wat de eerste sociale veroveringen aan bloed en zweet en tranen gekost hebben is niemand uwer onbekend.

De arbeider vocht voor vrije tijd en voor wettelijke be-

scherming ervan: beperking van vrouwen- en kinderarbeid eerst, dan zondagrust, achturige arbeidsdag, 45- en 40-urenweek, betaald verlof. Gans de sociale wetgeving is een ktema eis aei, een verworvenheid voor immer. De klok kan niet meer achteruit gezet worden. U sprak, Mr. Arts, van «les 40.000 heures» van Jean Fourastié, ⁽⁸⁾ wat 35 jaren arbeid aan dertig uren per week veronderstelt. Dat klinkt helemaal niet fantastisch noch utopisch meer. Dit toekomstbeeld zal, dames en heren, voor uw kleinkinderen reeds werkelijkheid en, wie weet, voor uwe achterkleinkinderen reeds voorbijgestreefde oude geschiedenis zijn.

Toch mogen wij ons reeds gelukkig prijzen dat het probleem van de homo faber al over amper drie generaties een evolutie heeft gekend dat het nu in de eerste plaats niet meer gaat om de strijd ter verovering van wat vrije tijd, maar wel om de vraag: wat nu aangevangen met die massa vrije tijd?

Maar, mijn beste Guido, mijn waarde confrater Mr. Arts, ik betrap er mij op dat uw homo ludens en uw homo faber mij zozeer hebben weten in te palmen dat ik haast mijn essentiële taak zou gaan vergeten en verwaarlozen.

Ik ben immers, als stafhouder, traditioneel verplicht kritiek op uw feestrede uit te brengen.

Iets wens ik dan toch aan te merken.

Het dunkt mij, Mr. Arts, dat U, en met U trouwens alle moderne auteurs die het probleem dat ons bezighoudt hebben onderzocht, U zo eenzijdig en absoluut laat verblinden door het stralende begrip van de homo ludens, van de vrijetijdsbesteding met zijn heerlijke inhoud, niet enkel rust en ontspanning, maar in vrijheid en zelfstandigheid gekozen scheppend werk, in de volheid van arbeids- en levensvreugde, dat a priori wordt uitgesloten alle idee dat mogelijk ook de homo faber, de loonarbeider, in zijn dagelijks werk om den brode enig genoegen of voldoening zou kunnen vinden.

«Ook nadat wij ons aan de dienst van het nuttige hebben verslaafd, zo zegt Hendrik De Man in zijn door mij reeds voornoemde «Psychologie van het Socialisme», blijft in ons de oude aandrang over, arbeidsvreugde door onze arbeid te beleven, omdat wij daarin het beste van onze persoonlijkheid tot uiting brengen».

«Alle sociale vraagstukken der geschiedenis, zo gaat hij verder, zijn slechts verschillende verschijningsvormen van het eeuwige, alles overheersende, eigenlijk enige sociale vraagstuk, hoe de mens niet slechts door de arbeid, maar ook in de arbeid geluk kan vinden.» ⁽⁹⁾

Hendrik De Man heeft trouwens een uitvoerig afzonderlijk werk gewijd aan «Der Kampf um die Arbeitsfreude», waarin hij wijsgerig en sociologisch bewijst en belicht hoezeer de mens hunkert naar arbeidsvreugde, welke instinctieve behoefte hij er aan heeft. ⁽¹⁰⁾

Het was de misdaad van het kapitalisme, door hongerlonen, afmattende arbeidsduur, hypnotiserende kettingarbeid in steeds herhaald en ongewijzigd ritme, alle arbeidsvreugde en meteen alle levensgeluk gedood te hebben in de industriearbeider, de arbeidsslaaf der vorige eeuw, die «professionnel de l'abêtissement», naar het schrijnende woord van Paul Lafargue, vriend en vetrouwde van Karl Marx en Engels, die in een toenmaals begrijpelijke, felle reactie, «le droit à la paresse» opeiste.

Wanneer wij de strijdende idealist en hartstochtelijke pamflettist Lafargue dit nader horen omschrijven als «le loisir de banqueter et de s'amuser en l'honneur de la Sainte Paresse», klinkt dit in onze oren eerder lachwekkend. ⁽¹¹⁾

Maar het lijkt mij even onzinnig dat wij, in onze eeuw en hier in West-Europa, nog als een postulaat zouden aanvaarden dat de arbeid, de gesalarieerde, verplichte arbeid, niet kan verricht worden dan met verbitterde weerszin of afgestompte gelatenheid.

In onze tijd van beroepsvoorlichting, van beroepskeuze en beroepsopleiding, al vormen van verantwoorde, wetenschappelijke arbeidsspsychologie, moet het mogelijk zijn aan de arbeider inzicht en begrip te geven voor zijn, hoe bescheiden ook, dan toch volstrekt noodzakelijk aandeel in het creatieve geheel, en also in hem een sprankel te doen herleven van de oude scheppingsdrang, opnieuw het gevoel van fierheid en van recht op waardering om zijn arbeid te wekken. En dat schept arbeidsvreugde, die ongetwijfeld nog in hoge mate zou gestimuleerd worden, indien de arbeider, buiten zijn loon, het recht zou bekomen op een aandeel in de vruchten, de winsten van het bedrijf, waarvoor hij zijn arbeid praesteert.

Ik meen dan, mijn waarde feestredenaar, Mr. Arts, te mogen besluiten dat naast en samen met het probleem hoe wij de vrije tijd van de homo ludens zullen inrichten en beoefenen, ook de vraag hoe wij aan de arbeid van de homo faber arbeidsvreugde zullen bijbrengen onze volle aandacht verdient.

Voorzeker, hoofdzak blijft het : gestalte, vorm en inhoud te geven aan wat alle moderne sociologen, met Joffre Dumazedier aan de spits, de vrijetijdsbeschaving, « la civilisation du loisir », zijn gaan noemen. Het belang van de oplossing, die daaraan zal gegeven worden, kan voor de wereld van morgen niet overschat worden, want, al naar de wijze waarop vrije tijd wordt opgevat en beoefend, kan hij of het beste of het slechtste brengen.

« Le temps libre est le temps privilégié de toutes les formes de déchéance ou d'épanouissement humain », zo waarschuwt ons niemand minder dan Joffre Dumazedier zelf. ⁽¹²⁾

Vrije tijd, enkel aan leegheid en losbandigheid besteed, leidt tot verval, vervlakking en anarchie.

Noodzakelijk zijn dan ook voorlichting, vorming, opvoeding, schoolse en naschoolse, van Staats- en privéwege — wij denken hier aan de democratisering van het onderwijs van laag tot hoog, de volkshogescholen en het post-universitair onderwijs, de cultuur- en jeugdleden en wat al niet meer — maar met U, mijn waarde confrater Mr. Arts, wil ik waarschuwen voor wat zou kunnen dreigen een « geleide vrijetijdsbesteding » te worden. Een programma uitstippen, waarin imperatief het bijwonen van een toneelstuk, het lezen van een boek, het bezoeken van een museum, het deelnemen aan een debat, het beoefenen van atletiek, wordt opgelegd, zou de negatie zelf van de vrijetijdsbesteding betekenen, vermits alle vrijheid eruit zou gebannen zijn.

U heeft uwe feestrede besloten, Mr. Arts, in een élan van mooi optimisme.

Welnu, met U heb ik vertrouwen in een mooiere toekomst, in een wereld zonder haat en zonder geweld, de wereld van de vrije, naar geest en lichaam evenwichtig ontwikkelde homo ludens, de levenskunstenaar, ontdaan van alle materiële en geestelijke armoede, de mens — en dit is geen paradox — die zich steeds meer humaniseert. « Accomplir l'homme », zoals de mooie titel luidt van een zeer recent uitgegeven verzameling brieven van Pierre Teilhard de Chardin, ziedaar de taak van de vrijetijdsbeschaving. ⁽¹³⁾

Wij staan, zoals U zegt, Mr. Arts, op de drempel van die beschaving. Dat de jongere generatie het dan aan ons, ouderen, vergeve wanneer wij, niet zonder een tikje weemoed en een vleugje afgunst, de stille, onuitgesproken bedenking maken : « wij zijn vijftig jaar te vroeg geboren... »

te zien verzoeken, maar ook — hoe kan het anders ? — het leed het onwederroepelijk heengaan te moeten betreuren van enkele van hare familiares.

Op 27 december 1967 overleed onze ouderdomsdeken, Mr. Ferdinand Van des Vorst, 94 jaar oud.

Schitterend universiteitsstudent behaalde hij in 1895 het diploma van doctor iuris met de grootste onderscheiding. In november van datzelfde jaar werd hij aan onze balie als stagiair van het eerste jaar aanvaard. En gedurende niet minder dan 72 jaren zou hij het beroep van advocaat uitoefenen. En met welke ere !

Die man van kleine gestalte was een groot advocaat. Met zijn klare kop, zijn heldere geest, zijn verbijsterende werken wilskracht, zijn taaie hardnekkigheid, was hij een tegenstrever, die men best niet onderschatte. Zijn pleidooien waren als een architectonisch geheel, duidelijk en stevig van opbouw en juridisch van een haast ontmoedigende volmaaktheid. De ouderen aan de balie, de nog ouderen dan ik zelf, denken nu nog met onverholten ontzag en bewondering terug aan de schitterende wijze waarop Mr. Ferd. Van de Vorst de belangen van zijn cliënt wist te verdedigen ten overstaan van handige en briljante tenoren als een Mr. Louis Franck.

Twee maal, in 1924, toen hij 50, en in 1949, toen hij reeds 76 jaar oud was, werd hij door zijn confraters tot lid van de Raad der Orde verkozen.

Zijn naam zal onverbrekkelijk, aere perennius, verbonden blijven aan de merkwaardige « Jurisprudence du Port d'Anvers », waarvan hij Directeur en stichter was.

Mr. Van de Vorst was, van jongsaf, een overtuigd conservatief en is dat onverwoestbaar gebleven. Sociale wetgeving was, in zijn ogen, een ketterij en wanneer die de balie zelf betrof, stak hij zijn misprijzen niet onder stoelen of banken.

Tijdens de eerste wereldoorlog verbleef hij te Londen en was er lid van de « Fédération nationale belge ». Het verblijf aldaar van die dynamische man ging stellig niet onopgemerkt voorbij. Hij belegde er meetings in de Albert Hall in de City, waarop hij fel het plan hekelde der Belgische regering tot oprichting van de « Lloyd royal belge », wat, naar hij voorspelde, op een failliet zou uitlopen.

Het weze erkend : hij heeft geen ongelijk gekregen. Even hardnekkig bekampte hij trouwens het voornemen der regering de oorlogsschade te vergoeden. Het zou, zo meende Mr. Van de Vorst, de ruïne van de Belgische Staat betekend hebben.

En wie onzer herinnert zich niet de verbeterde kampvaardigheid waarmee hij, zijn hoge leeftijd ten spijt, na de tweede wereldoorlog, voor Koning Leopold III in het krijt is getreden ?

Tijdens zijn laatste levensmaanden had ik het voorrecht hem te ontmoeten, haast dagelijks, na het middaguur, wanneer hij, de handen op de rug de grijze puntbaard weggedoken in zijn met pels omkraagde mantel, een wilskrachtige, ietwat harde trek om de mond, op weg was van zijn kantoor in de Tolstraat naar een restaurant, steeds hetzelfde, aan de Britselei.

't Gebeurde dat ik hem even kon aanspreken, hem zeggen hoe gelukkig ik was hem nog zo flink en kloek te zien. Dan verdween alle stugheid uit zijn gelaat en kwam er een vriendelijke, zelfs guitige tinteling in de oude ogen. Die harde kamper had een goed hart.

Toen ook dat hart stilviel, verloor onze Balie een merkwaardig confrater.

Het overlijden van Mr. Ferd. Van de Vorst in december 1967, maakte Mr. Georges Van Bladel tot ouderdomsdeken der Antwerpse balie, maar amper drie maand later, op 20

De Antwerpse Balie, die grote familie, kent elk jaar de vreugde enkele jonge mensen om opname in haar midden

maart 1968, verliet ook hij ons voor altijd. Hij was 87 jaar oud.

Velen, ja de meesten onzer, hebben Mr. Van Bladel niet meer gekend als bedrijvig advocaat met naam en faam en drukke praktijk.

« Votre arc, ô Van Bladel, zo staat ietwat ondeugend in het door de Jeune Barreau in 1932 uitgegeven « Chers confrères », est pareil à une harpe, tant il a de cordes et c'est un charme béat pour vos confrères de vous entendre ».

Maar het was niet alleen een genot hem te horen; hij was ook indrukwekkend om aankijken: een monumentale, breedgeschouderde, stoere en krachtige man, het type ook van de eerbied afdwingende Heer Professor.

Een professor, dat was Mr. Van Bladel bovenal. Hij pleitte professoraal, met zo een onthutsende zin voor objectiviteit dat hij vóór de Rechtbank zowel de eigen thesis als die van de tegenpartij op de meest volledige wijze ontleedde, en alle aspecten ervan, de zwakheden van de eigen stelling inclusief, klaar en duidelijk toelichtte. Voor een achterdochtig tegenstrever moet dat verrassend, ja onrustwekkend geklonken hebben.

Als vanzelfsprekend werd aan Mr. Van Bladel een leerstoel opgedragen aan de Universiteit te Brussel, waar hij zelf, na schitterende rechtsstudies, met grote onderscheiding zijn einddiploma had behaald in 1903. Tientallen jaren heeft Mr. Van Bladel er als hoog gewaardeerd leraar, de cursus in « Zeerecht » gedoceerd.

Deze hoogleraar was niet enkel een lesgever. Hij was ook creatief auteur, die meer dan twintig rechtswerken heeft nagelaten, alle uitmunten door de hem kenmerkende zin voor volledigheid en klaarheid. Reeds in 1904 — hij was toen eerstejaargestagiair — publiceerde de Pandectes belges zijn tractaat over « Les protêts maritimes », en het jaar daarop zijn « Le Rapport de Mer ». Tal van werken over maritiem recht zijn in de loop der jaren gevolgd. Ik noem er enkel een paar: « Le droit de la mer », verschenen in 1910, « Eléments de droit maritime administratif belge », in 1912, « La Traîne » over het slepen van boten op zee en op de rivier, verschenen in 1914, « Le contrat de transport par bateaux d'intérieur », 1920.

Een andere materie, die, naast het zeerecht, de volle aandacht van professor Van Bladel gaande hield, betrof het vergoeden der oorlogsschade. Zijn in 1922 verschenen « La réparation des dommages matériels résultant des faits de la guerre », mag in dat opzicht een waar standaardwerk genoemd worden.

Dat, na de voorbije oorlog, hem de taak van Voorzitter der administratieve beroepsrechtbank in zake oorlogsschade werd opgedragen, kon niemand verbazen. En evenmin dat de hoogste onderscheidingen hem zijn te beurt gevallen.

Die geleerde jurist was tevens — en wij zijn wel de laatsten om ons daarover te verbazen — een zeer gecultiveerd, fijnzinnig man. Hij kende de klassieke auteurs, die hij trouwens vlot en zonder moeite in de originele taal las.

En Mr. Van Bladel was daarenboven — een groter lof acht ik niet denkbaar — een goed mens met een warmkloppend hart. Het beste van zijn tijd wijdde hij aan tal van menslievende werken.

Aan het « Werk voor Kinderwelzijn » had hij gans bijzonder zijn hart verpand.

Met dankbaarheid zullen wij aan Mr. Van Bladel terugdenken als aan een confrater, die als advocaat, als jurist en als mens, in niet geringe mate tot de luister van de Antwerpse Balie heeft bijgedragen.

Verdwijnt voor altijd een vertrouwde vriend en confrater, na een lange, door tij en ontij rijk geschakeerde en

gevulde carrière, dan dwingt de geest het hart dit te aanvaarden met weemoedige berusting. Maar wanneer de dood al te vroeg toeslaat en het leven van een jong mens ongenadig afknakt, dan komen én hart én geest daartegen in opstand.

Slachtoffer van een tragisch gebeuren overleed Mr. Hugo Van Loo op 10 januari 1968, 37 jaar oud. Hij vertoefde slechts sedert 7 jaar in ons midden, want hij had pas jaren na het behalen van zijn diploma aan de Rijksuniversiteit te Gent om inschrijving in onze balie verzocht.

Hij was een stille jonge man, ietwat terughoudend, weinig mededeelzaam.

Zijn patroon, Mr. Impens, bij wie hij zijn stage volbracht, vond in hem een gewetensvol en vlijtig medewerker, die zich stipt en zorgzaam kweet van de hem toevertrouwde taken.

Zijn heengaan heeft ons, zijn confraters, met verslagenheid vervuld. Het leed van zijn ouders is ook het onze.

In dit nieuw gerechtelijk jaar, amper begonnen, trof reeds de felle dood een onzer allerbesten.

Mr. Leon Van Mechelen overleed, 67 jaar oud, vóór twee weken, op 5 oktober 1968.

Van 1926 af, gedurende meer dan veertig jaar behoorde Mr. Van Mechelen tot onze Antwerpse Balie en oefende hij het beroep van advocaat uit, steeds even degelijk, steeds even gewetensvol. De cliënten, die aan hem het behartigen van belangen toevertrouwden, deden een uitstekende keuze. Bij hem waren de zaken in veilige handen.

Hij was inderdaad een voorbeeldig en talentvol advocaat, die een hoog idee van zijn beroep en van zijn beroepslichten had.

Rustig, bezadigd, beheerst man, ging zijn voorkeur naar handels- en civiele zaken, waar zijn zin en aanleg voor grondigheid en degelijkheid het best tot uiting kwamen.

Hij was tevens — en dat kon men Mr. Van Mechelen zo aanzien — een zeer goethartig man. Hij was dan ook een allerbeste confrater, met stijlvolle, rustige distinctie, steeds vriendelijk en tegemoetkomend.

Zijn heengaan was plots en onverwacht, maar hij stierf zoals hij geleefd had, rustig en bedaard met haast een glimlach om de lippen. Zo uit het leven weten te scheiden dwingt eerbied af. Het Lucretiaanse « Nil igitur mors est » was hier stralende waarheid (Lucretius, De rerum natura, III, 830 sqq.).

Aan Mevrouw Van Mechelen, aan zijn drie dochters, zijn twee zonen en tien kleinkinderen, betuigt de Balie haar innig medeleven in het leed, dat hen treft.

Mag ik U verzoeken, dames en heren, ter ere van de nagedachtenis van wijlen Meesters Ferdinand Van de Vorst, Georges Van Bladel, Hugo Van Loo, Leon Van Mechelen, even in stille herdenking recht te staan?

Wanneer, om te besluiten, mijn aandacht nog even gaat naar mijn jongste confraters, dan vervul ik nogmaals een traditonele plicht, een zeer aangename trouwens.

Moest ik U vertellen dat bij de aanvang van dit gerechtelijk jaar de nieuwgekommenen in dichte drommen de open poort van de Antwerpse Balie zijn binnen getreden, dan zou ik de waarheid ietwat geweld aandoen.

Er waren er — horresco referens — slechts zes. Nooit, meen ik, lag dit cijfer zo laag.

Ik zal desondanks maar niet gaan geloven dat het onze huidige jonge doctors in de rechten, die toch vrij talrijk onze Universiteiten verlaten, mangelt aan durf en moed om hun kansen, hun levenskansen te wagen in een vrij,

niet tegen alle wisselvalligheden des levens gepantserd, beroep, dat inderdaad iets van het risico maar ook van de charme heeft van een « rad van avontuur ».

In ons beroep kan men slagen of niet, maar het loont de moeite zijn kans te gaan, want mooier beroep, mijn jonge confraters, bestaat er niet.

Wij weten allen wel hoe « de » advocaat verguisd of caricaturaal voorgesteld wordt in literatuur, toneel en film. Laat mij, als typisch voorbeeld even herinneren aan het Engelse grafschrift voor die twee broeders, beiden advocaten :

lawyers both, but honest men,
God does wonders now and then.
(beiden advocaat, en toch eerlijk man,
Ons Lieve Heer doet mirakels nu en dan.)

Wij zouden geen advocaten zijn, indien wij niet de eersten waren om het plezierige en spirituele daarvan te smaken. En wij kunnen dat des te gemakkelijker omdat wij ons terdege bewust zijn dat de waarheid precies andersom is.

In geen enkel beroep wordt inderdaad zo met open vizier gestreden als in het onze. Let op, jonge confraters, het zullen de cliënten, die te onzen opzichte zo wantrouwige cliënten zelf zijn, die zullen trachten U tot het begaan van een onregelmatigheid, onkiesheid of zelfs onrechtvaardigheid, te verleiden. Zij menen dat het doel, het winnen van hun zaak, alle middelen heiligt en zij begrijpen niet dat een overtuigingsstuk, hoe waardevol en bewijskrachtig ook, eenvoudig als onbestaand wordt ter zijde gelegd, wanneer het niet tevoren aan de tegenpartij ter inzage werd medegedeeld. Zij hadden van hun raadsman verwacht dat hij dit stuk ter zitting onder de neus van de veraste tegenstrever zou gewreven hebben. En vernemen zij dat hun verdediger al hun argumenten, zo juridische als feitelijke, ter staving van hun eis, vóór elk pleidooi in vorm van schriftelijke besluiten aan de tegenstrever moet bekend maken, dan lijkt ook dat hun onbegrijpelijk en in de hoogste mate verbazingwekkend, ja verontrustend.

De meest grondige en uitgebreide juridische kennis, mijn jonge confraters, wanneer die niet gepaard gaat met onkreukbare eerlijkheid, zal U nooit tot een waar, laat staan tot een groot advokaat maken. Spoedig zou U én bij de magistraten én bij uw confraters alle achting en alle crediet verliezen, om uiteindelijk roemloos de balie te verlaten, te moeten verlaten.

Vergeet immers nooit dat de advocaat de medewerker is van het gerecht en dat ook hij — herinner U de mooie eed, die U vóór enkele weken plechtig heeft gezworen — enkel recht en rechtvaardigheid beoogt. Dat zijn menselijke en dus voor betwisting vatbare begrippen. En hier ligt dan het heerlijkste van ons beroep: voor wat hij in geweten meent recht en rechtvaardig te zijn, kampt en vecht de advocaat in volle vrijheid, in volle onafhankelijkheid. Beklagenswaard zijn die naties, waar de onafhankelijkheid van de advocaat, de vrije meningsuiting van de verdediger, of erger nog, het recht op verdediging zelf, niet of niet meer bestaan.

Cliënten ontvangen en aanhoren, dossiers bestuderen, rechtsleer en rechtspraak napluizen, besluiten en nota's opstellen, briefwisseling voeren, en steeds paraat staan om, met hardnekkigheid en verbeterheid als het moet, te vechten voor iemands vrijheid of eer of materiële belangen, stelt hoge eisen aan geestelijke en lichamelijke werkkraft. De advocaat is hoofdzakelijk een homo faber, slechts bij zeldzame gelegenheden een ludens, maar, bij gebreke aan vrije tijd, kent hij dat andere: de arbeidsvreugde.

Die arbeidsvreugde, mijn jonge confraters, zult U, alle onvermijdelijke, soms bittere teleurstellingen en ontmoedigingen ten spijt, steeds weer putten uit de volledige inzet van uzelf voor de mens, de cliënt, die U zijn vertrouwen schonk.

U zult, wanneer U de moed weet op te brengen vol te houden, door dit beroep steeds meer gegrepen en ingepalmd worden. Het wordt — het moge pathetisch klinken, maar het was La Bruyère die het lang voor mij zegde — een apostolaat: « J'ose dire que l'avocat est, dans son genre, ce qu'étaient dans le leur les premiers hommes apostoliques ».

Ik begroet en heet dan van harte welkom de zes jonge stoutmoedigen, die hun eerste schreden in het Gerechtsgebouw hebben gezet en er hun eerste belevenissen, goede of kwade, hebben meegemaakt. Dra zullen ze ondervinden hoe in niet geringe mate hun taak vergemakkelijkt en veraangenaamd wordt, dank zij de sfeer van vriendelijke en oprechte confraterniteit, die aan onze Antwerpse Balie heerst.

Daarvoor, jonge confraters, staan de Vlaamse Conferentie en haar Voorzitter, Mr. Hubert Segers, stevig borg.

* * *

Mocht, na de schitterende openingsrede van Mr. Guido Arts, mijn stuntelig gestamel de panache van deze feestzitting ietwat versomberd hebben, dan bid ik U ootmoedig om verontschudiging.

(1) Zie bibliographie in o.a. Joffre Dumazedier, *Vers une civilisation du loisir ?*, Paris, 1962; Georges Hourdin, *Une civilisation des loisirs*, Paris 1961; Jean Laloup, *Le temps du loisir*, Tournai 1962; Nels Anderson, *Work and Leisure*, London 1961.

(2) J. Huizinga, *Homo ludens*, Haarlem 1938.

(3) Xenoph., *Oikon.*, IV, 2-3.

(4) W. Durant, *De Griekse Wereld* (uit het Eng.), blz. 324.

(5) Cicero, *De officiis*, Lib. I, XLII.

(6) Friedr. Nietzsche, *Die fröhliche Wissenschaft* (« la gaya scienza »), 3 Aufl., Leipzig 1897, 329 Musse und Müssiggang bl. 249 volg.

(7) Voltaire, *Candide*, 30.

(8) Jean Fourastié, *Les 40.000 heures*, Paris 1965.

(9) Hendrik De Man, *De Psychologie van het Socialisme* (vert. door E.J. Brouwer), Arnhem 1927, bl. 39.

(10) Hendrik De Man, *Der Kampf um die Arbeitsfreude*, Jena 1927.

(11) Paul Lafargue, *Le Droit à la Paresse*, Bibliothèque socialiste, Paris 1965, Préface de J.-M. Brohm, p. 33.

(12) Joffre Dumazedier, op. cit., bl. 236.

(13) Pierre Teilhard de Chardin, *Accomplir l'homme*, Lettres inédites (1926-1952), Paris 1968.

Deze beide spreekbeurten werden voorafgegaan door de

Rede van Mr. Hubert SEGERS, Voorzitter van de Vlaamse Conferentie.

Het werkjaar van de Vlaamse Conferentie bij de balie te Antwerpen, dat ik thans plechtig en academisch voor geopend mag verklaren, is het vier en tachtigste sedert hare stichting. De hoge leeftijd van onze vereniging geeft haar een rijke traditie maar zal in de contestatie-beweging van vandaag bij sommigen misschien ook het schrikbeeld oproepen van het verstarde « establishment ». Openheid, ver-

nieuwing en aanpassing blijven dan ook haar opdracht en haar eerste zorg.

Het voorbije jaar onder de leiding van mijn onvolprezen en niet te evenaren voorganger, Mr. Jozef Van den Heuvel, heeft echter bewezen dat de Conferentie levenskracht te over heeft en dat zij zich niet officieel zoals vele zusterconferenties « Jonge Balie » moet noemen om jeugdig en

dynamisch te zijn. Ook dit jaar zullen wij naar het woord van Chesterton pogen «de waarheid een minuut of tien voor te zijn» zonder uit het oog te verliezen dat wij af en toe het risico lopen «op haar een jaar of tachtig achter te blijven». Uit het verleden zal onze Conferentie in ieder geval behouden dat zij Vlaams is en niet uitsluitend bekommerd om zuiver professionele aangelegenheden, en dat zij in de tweede plaats echte vriendschap en vrolijke kameraadschap moet doen leven aan onze balie.

Daartoe, Mijnheer de Stafhouder Rombaut, jurist en hellenist, hoofd van onze Orde, rekent de Conferentie op U. In U, haar oud-voorzitter, vindt zij immers buiten grote professionele kwaliteiten ook de sprankelende geest en de humor, die wij in Antwerpen niet kunnen missen. Een Uwer oudste vrienden schreef acht jaar geleden over U dat onder Uw ascetisch uiterlijk van streng inkwisiteur een inhoud schuilt van jovialiteit en geestigheid. Wij weten dat deze gaven ook de uitoefening van Uwe hoge functie zullen overleven.

Mijnheer de Ere-Voorzitter, Stafhouder Ridder Victor, bevorderaar van de Nederlandse rechtsliteratuur in ons land, geschiedschrijver en geschiedenis-maker van onze Conferentie, U moet en zult nog vele jaren onze gids blijven. U moet ons blijven verhalen over het verleden met zijn grote of typische figuren en vooral aan de jongeren iets blijven geven van Uw levenswijsheid en Uw onovertroffen talent om in alle beroepsernst nooit de relativiteit der dingen uit het oog te verliezen.

De begroeting van al onze geëerde gasten groeit ieder jaar meer uit tot een encyclopedie van waardigheden, titels en ambten. Wat U op dit podium en in deze zaal echter allen gemeen hebt en waarvoor ik U allen dank, is Uwe vriendschap en gehechtheid aan de balie en aan Antwerpen.

Mijnheer de Minister van Defensie, persoonlijk had ik het voorrecht U reeds vele jaren geleden te ontmoeten. U hebt mij mijn eerste latijnse adagium geleerd: «cedant arma togis». Zelf hebt U een compromis gevonden tussen de senatoriale toga en het wapengeweld, maar als het waar is dat wij voor onze kinderen wensen wat wij voor onszelf hadden gewild, hebt U bewezen voor de balie zeer veel te voelen.

Mijnheer de Minister van Justitie, onze gewezen confrater, wij weten dat in de hernieuwde rechtsbedeling de rol van de balie door U hoog wordt geschat en dat de rechten van de balie in U steeds een verdediger zullen vinden. Dat U vandaag naar Antwerpen hebt willen komen, bewijst voor ons ook dat de grootste balie van dit taalgebied door U wordt gewaardeerd. Wij zijn U hiervoor dankbaar en veroorloven ons nogmaals te insinueren dat onze balie uitstekend dienst zou kunnen doen als de balie van een nieuw groot Vlaams Hof van Beroep.

Mijnheer de Minister van Arbeid, nooit in hare lange geschiedenis had onze Conferentie een Minister van Arbeid op hare openingsdag. Wij zijn U dan ook zeer dankbaar voor Uwe aanwezigheid, die aan de Conferentie een soort diploma geeft van arbeidskracht en werkzaamheid. U zijt natuurlijk gekomen als Antwerpenaar, Mijnheer de Minister, maar vermoedelijk ook omdat Uw ambt en Uw verleden U steeds in contact brachten met de homo faber en U ook iets over de homo ludens zou willen horen.

Mijnheer Mertens de Wilmars, Rechter in het Hof van Justitie der Europese Gemeenschappen te Luxemburg, ere-advocaat en oud-voorzitter van onze Conferentie.

Generaal Van Eerdenbrugghe, Bevelhebber van het militair gebied,

Mijnheer Kinsbergen, Gouverneur van deze Provincie, ere-advocaat en oud-voorzitter van onze Conferentie,

Kolonel Verbruggen, Provincie-commandant en Plaats-commandant,

Eerwaarde Rektor Dhanis der Universitaire Fakulteiten van Sint-Ignatius,

Mijnheer de Voorzitter der Rechtbank van eerste aanleg, onze meest onmisbare gast als gastheer in deze zaal, met ons verbonden als eerste magistraat van deze stad maar ook door de herinnering aan Uw vader, een der stichters van onze Conferentie,

Mijnheer de Procureur des Konings, nauwgezet behoeft van de openbare orde, die niet enkel het recht maar ook onze taal zo schitterend hanteert,

Mijnheer de Krijgsauditeur,
Kolonel Vanderdonckt, bevelhebber van het Rijkswachtgebied,

Generaal Bouhon, trouwe vriend van de balie,
Heren Senatoren en Volksvertegenwoordigers,
Heren Staatsraden, Auditeur bij de Raad van State en Substituut van de Auditeur-generaal,

Mijnheer Schilling, Kamervoorzitter en vertegenwoordiger van de Heer Eerste Voorzitter van het Hof van Beroep, Mijnheer de Kamervoorzitter Maréchal, Heren Raadsheeren in het Hof van Beroep, Heren Advocaten-generaal, Mijnheer de Bestendige Afgevaardigde, Mevrouw de Schepen, Mijnheer de Schepen,

Mevrouw en Heren Consuls-generaal en Consuls,
Dames en Heren Magistraten van alle rechtbanken uit deze stad en dit arrondissement,

Heren Korpsoversten van de notarissen, de pleitbezorgers en de gerechtsdeurwaarders,

Heren, vrienden uit de economische en culturele wereld en uit de kring van het Vlaams gezelschapsleven,
Dames en Heren,

U allen bedank ik namens de Conferentie voor Uwe aanwezigheid. Vandaag zullen wij U echter iets teruggeven buiten die dank. Allen behoort U tot de categorie van mensen die hard of te hard werken. De openingsredenaar van heden heeft dan ook een gehoor dat iets aan zijn beschouwingen zal hebben en er vermoedelijk wel iets bij kan leren.

Mag ik dan eindelijk bijzonder hartelijk alle aanwezige confraters welkom heten?

Ik begroet de Heren Stafhouders der balies van Luik, Mechelen en Turnhout en de vertegenwoordigers van de Heren Stafhouders der balies van Brussel en Gent. Ik dank het Verbond der Belgische advocaten omdat het zijn Onder-Voorzitter, Mr. Gielen, afvaardigde. En zoals elk jaar kunnen wij weer de voorzitters of vertegenwoordigers begroeten van al onze zusterconferenties uit Brussel, Wallonië en Vlaanderen, en eminente vertegenwoordigers uit alle landen van de Europese Gemeenschap.

Uit Nederland kwamen de Heren Deken Vermeulen der Orde van Advokaten bij de Hoge Raad der Nederlanden, de Heren Dekens Jhr. Beelaerts van Blokland en Mr. Boeles uit Amsterdam en Rotterdam en onze vrienden der Jonge Balies van Den Haag, Amsterdam, Rotterdam en Breda. Confrères uit Nederland, wij hadden de «gemeenschappelijke markt» niet nodig om elkaar te ontmoeten. Tegenover Uw handeldrijvend volk hebben wij trouwens op de «markt» steeds een minderwaardigheidscomplex gehad. Wij ontmoeten U dan ook liever op het «forum» zoals vandaag of in de hartelijke confraterniteit van onze conferenties of jonge balies. In jeugd en confraterniteit hebben wij geen complexen.

Comme chaque année nous saluons avec joie nos confrères de Paris. Monsieur Peytel, représentant Monsieur le Bâtonnier de l'ordre des avocats à la Cour de Paris, et Monsieur le secrétaire de la Conférence, je dois vous annoncer une nouvelle qui vous attristera. D'ici quinze jours le barreau belge aura cessé de vivre sous le régime de la

loi de ventôse-germinal de l'an XII et du Décret de votre Empereur du 14 décembre 1810. Nous suivrons désormais notre propre voie dans la conviction toutefois que même sur ce nouveau chemin nos rencontres seront aussi fréquentes qu'agréables.

Die Rechtsanwaltskammer und das Anwaltverein von Köln sandten uns als Vertreter Herrn Walter Dahme und Herrn Paul Schmitz. Die Freundschaft zwischen unseren beiden Kammern ist zwar noch verhältnismäßig jung aber doch schon sehr fest. Die Bräuche unserer Kammern sind etwas verschieden voneinander, aber unsere Kollegialität, die uns bindet, is viel stärker als alles was uns trennen könnte.

Maître Max Baden, Bâtonnier de l'ordre des avocats à la Cour de Luxembourg, Maître Turk, Président de la Conférence du Jeune Barreau, nous espérons ne pas vous décevoir dans notre tentative d'approcher quelque peu du faste et de l'éclat des séances solennelles par lesquelles le Luxembourg provoque chaque fois la surprise et l'admiration de l'Europe entière.

Caro collega Toffoletti, se non mi sbaglio, Lei fa per la quinta volta il viaggio verso il nostro settentrione freddo per cominciare con noi un nuovo anno. Questo lustro fa di Lei il decano degli rappresentanti stranieri. In questa qualità vi portiamo il nostro cordiale omaggio e vi ringraziamo per la vostra fedele amicizia.

Vooraleer ik het woord geef aan de openingsredenaar heb ik nog de aangename taak officieel de uitslag bekend te maken van het welsprekendheidstornooi dat onze Conferentie elk jaar onder de stagiairs dezer balie inricht tot herinnering aan haar Oud-Voorzitter, wijlen Mr. Herman De Jongh. Eensgezind heeft de jury de eerste prijs 1968 toegekend aan Mr. Walter Van den Brande voor de rijke inhoud en vorm van zijn voordracht over « Een Japans Geding : de Shimoda-zaak ». Binnen enkele jaren verwachten wij hem op dit podium als openingsredenaar.

Tenslotte dan nog enkele woorden over het thema en de openingsredenaar van deze zitting.

Het thema : « *Van homo faber tot homo ludens* » verdient wel onze bijzondere aandacht.

De invoering van het nieuw gerechtelijk wetboek, de verhoogde techniciteit en rationalisatie van ons beroep, de drang naar grotere productiviteit door associatie, door specialisatie en zelfs door het verhoogde gebruik van een nuttige computer-documentatie, zullen het vertrouwde beeld van de advocaat : pleiter en raadsman, doen vervagen. Het moderne streven naar efficiëntie in steeds technischer wordende arbeid, zal ieder van ons voor de opgave stellen datgene te verdedigen en te redden wat het leven menselijk maakt : persoonlijke vrijheid, cultuur, fantasie, ontspanning en de heerlijke, economisch nutteloze, uren voor gezin en vrienden. Vooral in onze vrije tijd zullen wij die waarden moeten terugvinden. Ik vrees soms dat wij advocaten in de samenleving van morgen de laatste zullen zijn die behept zijn met het vreemde idee dat het volstrekt noodzakelijk is te werken van 's morgens tot 's avonds laat, op weekdagen, zaterdag en zondagen. En aan onze meest werkzame confraters die afkeurend zullen knikken, vraag ik met de meeste aandacht te luisteren naar het pleidooi van Mr. Guido Arts.

Mr. Guido Arts, U stamt uit een van de grootste en meest bekende gezinnen van Antwerpen. In onze stad herkent eenieder een Arts onmiddellijk aan zijn uiterlijk, maar ook aan zijn levendigheid, zijn vlotheid, zijn energie en zijn radde tong. Het redenaarstalent is kwistig onder de Artsen verspreid. Ook bij U verloochent het bloed zich niet. Uw studies aan het Sint Stanislasinstituut en de Leuvense Universiteit brachten U in 1956 het doctoraat in de rechten en het licentiaat in het notariaat. De stage-jaren hebt U doorgemaakt bij een man naar Uw hart : een vlotte, vlugge werker en hartelijke confrater, Mr. Gustave Luyten, die onze balie jammer genoeg heeft moeten afstaan aan de magistratuur.

Zeër vlug bouwde U een sterk kabinet op en won U de vriendschap en het respect van Uw confraters.

De Conferentie koos U tot haar openingsredenaar. Wij weten dat zij dit niet zal betreuren.

Mr. Guido Arts, U hebt het woord.

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

1e Kamer. — 14 juni 1968.

Eerste voorzitter : M. Bayot.
Raadsheer-verslaggever : M. Hallemans.
Advocaat-generaal : M. Charles.
Advocaten : Mrs. Fally en Van Hecke.

Hinder. — Fout van de aannemer. — Vordering van de naburige eigenaar tegen de eigenaar-bouwheer. — Vordering van deze laatste tegen de aannemer.

Wanneer de eigenaar die door een aannemer een gebouw heeft laten oprichten, slechts als eigenaar-bouwheer werd gedaagd door de naburige eigenaar, kan de rechter wettelijk en zonder tegenstrijdigheid enerzijds beslissen, zonder een fout ten laste van de eigenaar-bouwheer te releveren, dat deze op grond van art. 544 B.W. een compensatie verschuldigd is aan de naburige eigenaar, en anderzijds aannemen dat die compensatie voortvloeit uit de persoonlijke fout door de aannemer in het optrekken van het gebouw begaan ten aanzien van de eigenaar-bouwheer die hem deswege tot vrijwaring opgeroepen heeft.

Bernaerts, Bello, Fardeau en Petit
t./ Gion, De Bruyn, Michiels, Somers en N.V. Priem.

Gelet op het bestreden arrest, op 7 maart 1967 door het Hof van beroep te Gent gewezen ;

Over het eerste middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 6, 11, 97, 112 van de Grondwet, 544, 1382 en 1383 van het Burgerlijk Wetboek ;

doordat het bestreden arrest, na vastgesteld te hebben dat de eisers als gezamenlijke eigenaars in de zaak zijn betrokken en dat hun in deze hoedanigheid geen enkele aquiliaanse fout wordt verweten, hen veroordeelt tot betaling van een vergoeding wegens de schade, aan het aanpalend onroerend goed veroorzaakt door de bouw van een appartementscomplex op hun erf, om de redenen, « dat de eigenaar die een gebouw doet oprichten en daarbij aan zijn gebuur een schade boven de normale lasten van het buurschap berokkent, compensatie verschuldigd is, zelfs indien de schade geheel of gedeeltelijk een gevolg is van fouten gepleegd door de architect of de aannemer ; ...dat... de principes van het eigendomsrecht, inbegrepen de noodzakelijkheid van het behoud van een evenwicht tussen de rechten van de naburige eigenaars, steeds van toepassing zijn, en niet kunnen onderworpen

worden aan een preliminaire vraag over het bestaan van eventuele door derden gepleegde fouten; dat de eigenaar die schade buiten de normale lasten van het buurschap ondergaat, recht heeft op compensatie vanwege diegene welke het evenwicht tussen de twee eigendommen stoorde, te weten de eigenaar van het aanpalend erf; dat deze laatste, door het feit zelf dat hij de schade berokkende omstandigheden in het leven roept, aan de oorsprong is van de evenwichtstoornis tussen de twee eigendommen; dat hij er trouwens ook het profijt van heeft; dat de benadeelde eigenaar zich beperken mag een vordering tegen hem in te stellen, zonder zich te storen aan de kwestie van de aansprakelijkheid van de architect of aannemer; dat het voor hem onverschillig is dat de architect of de aannemer al of niet een fout bedreven vermits in beide gevallen dezelfde vorderingsgrond tegen de eigenaar-bouwheer aanwezig is, te weten de ongelijkheid tussende eigendomsrechten geschapen door toedoen van deze eigenaar ten nadele van zijn gebuur»;

terwijl de eigenaar van het erf waarop een gebouw wordt opgericht, oprichten dat schade berokkent aan het aanpalend goed, niet gehouden is tot het betalen van een compensatoire vergoeding indien de schade is berokkend door een fout welke hem niet wordt toegerekend;

terwijl immers het betalen van een compensatoire vergoeding, bij toepassing van de artikelen 6, 11, 112 van de Grondwet en 544 van het Burgerlijk Wetboek, en de betaling van schadevergoeding uit kracht van de artikelen 1382 en 1383 van gezegd wetboek elkaar uitsluiten en niet samen kunnen worden genoten, naardien de compensatoire vergoeding tot doel heeft het herstellen van een door een niet schuldig feit veroorzaakte verbreking van het evenwicht in de betrekkingen tussen naburige eigenaars, en de schadevergoeding integendeel bedoeld is om een door een schuldig feit veroorzaakt nadeel te herstellen;

terwijl, derhalve, het arrest, hetwelk niet uitsluit dat de schade aan een fout kan worden toegeschreven en trouwens, in de redenen betreffende de vordering tot vrijwaring, aanneemt dat de schade, althans voor een deel, een schuldig karakter heeft, niet behoorlijk gemotiveerd is en aldus artikel 97 van de Grondwet schendt:

Overwegende dat, zo de compensatie, die door een eigenaar-bouwheer aan de naburige eigenaar verschuldigd is wegens het verbreken door hem van het evenwicht dat moet heersen in de betrekkingen tussen naburige eigenaars, niet verschuldigd is door de aannemer die het gebouw opgetrokken heeft, optrekken waaruit voormelde verbreking is ontstaan, daar deze aannemer geen nabuur van de benadeelde eigenaar is en als aannemer geen soortgelijke verplichtingen kan hebben, zulks niet wegneemt dat de aannemer, die bij het oprichten van het gebouw een persoonlijke fout of nalatigheid begaat aansprakelijk is, op grond van de artikelen 1382 en volgende van het Burgerlijk Wetboek, voor de schade welke hij aldus veroorzaakt aan de eigenaar-bouwheer die, ten gevolge van gemelde persoonlijke fout, tegenover de naburige eigenaar schuldenaar wordt van een compensatie of een zwaardere compensatie;

Overwegende dat het gehouden zijn tot compensatie, door een eigenaar-bouwheer aan een naburig eigenaar, bij toepassing van artikel 544 van het Burgerlijk Wetboek, het gehouden zijn niet uitsluit van een derde, ten deze de aannemer, ten voordele van de eigenaar-bouwheer, tot vergoeding van de schade aan hem veroorzaakt door de persoonlijke fout van die derde, fout welke ofwel bij toepassing van voormeld artikel 544 verschuldigde compensatie doet ontstaan ofwel tot het verzwaren van die compensatie bijdraagt; dat zulk gehouden zijn tot compensatie evenmin de oproeping uitsluit door de eigenaar-bouwheer, van gezegde derde tot vrijwaring tegen zulke schade;

Overwegende dat het arrest zonder tegenstrijdigheid, enerzijds, kon beslissen, zonder een fout te releveren ten laste van de eisers, die slechts als eigenaars-bouwheren gedaagd waren, dat deze, op grond van artikel 544 van het Burgerlijk Wetboek, een compensatie verschuldigd zijn aan de naburige eigenaars, en, anderzijds, kon aannemen dat die compensatie althans voor een deel voortvloeit uit de persoonlijke schuld door de aannemer in het optrekken van het gebouw begaan, ten aanzien van de eigenaars-bouwheren die hem deswege tot vrijwaring opgeroepen hadden;

Dat het middel naar recht faalt;

Over het tweede middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 1319, 1320, 1322 van het Burgerlijk Wetboek; doordat, hoewel eiser Petit in zijn conclusie betoogd had dat «naar luid van artikel 16 van het lastenkohier, onder de hoofding «Verantwoordelijkheid tegenover derden en bureu», de aannemer gehouden is alle vergoedingen voor alle schade, gerechtskosten, boeten, enzovoorts te zijnen laste te nemen, zonder dat de eigenaars en de architect zouden moeten tussenkomen op welke manier en in welke hoedanigheid ook; naar luid van gezegde clause, de aannemer gehouden is de eigenaars, dat is de appellanten (hier de eisers) en onder hen de concludent, te vrijwaren tegen elke veroordeling tot schadeloosstelling, die te hunnen laste zou uitgesproken worden», het bestreden arrest dit middel afwijst op de grond «dat artikel 16, lid 1, van het lastenboek enkel spreekt van schade «tant sur le chantier qui sur la voie publique»; dat lid 2 van dit artikel slechts een uitlegging is van lid 1; dat deze bepalingen dus niet toepasselijk zijn op de schade aan de naburige eigendommen»;

terwijl de draagwijdte die de rechter aldus aan bovenbedoelde clause heeft toegeschreven onverenigbaar is met de termen ervan, welke uitdrukkelijk spreken van de aansprakelijkheid ten opzichte van de bureu, en terwijl de rechter mitsdien de bewijskracht van die termen miskent:

Oeverwegende dat blijkt uit de regelmatig overgelegde stukken dat artikel 16 van het lastenkohier, in het middel bedoeld, handelt over de aansprakelijkheid tegenover de derden en de geburen; dat het eerste lid van dit artikel bepaalt dat de aannemer aansprakelijk zal zijn voor al de schade die zou kunnen overkomen aan personen of zaken op de werf of op de openbare weg gedurende de uitvoering en naar aanleiding van de werken; dat het tweede lid bepaalt dat iedere vergoeding voor schade, kosten, boeten, enzovoorts, door de aannemer zal gedragen worden zonder dat de eigenaar op welke wijze ook zou tussen te komen hebben;

Overwegende dat, door te beslissen dat het eerste lid van dit artikel enkel spreekt van schade op de werf of op de openbare weg, dat het tweede lid slechts een uitleg geeft van het eerste, en dat deze bepalingen dus niet toepasselijk zijn op de schade aan de naburige eigendommen, het arrest van die bepalingen geen interpretatie geeft die met de termen ervan onverenigbaar is;

Dat het middel feitelijke grondslag mist;

Om die redenen,

Verwerpt de voorziening;

Veroordeelt de eisers tot de kosten.

NOOT. — Het bestreden arrest van 7 maart 1967 van het Hof van Beroep te Gent (R.W. 1967-68, 349) wordt door R. Derine besproken in zijn preadvies over «Hinder bij nabuurschap» (R. W. 1967-68, 1698, nrs. 7, 8 en 9).

Uit het vorenstaande arrest blijkt dat, als een andere persoon dat de bouwheer foutief heeft gehandeld, zulks niet belet dat de naburige eigenaar de evenwichtstheorie van art. 544 B.W. kan invoeren.

Op te merken is dat het arrest de fout of de nalatigheid van de aannemer bij het oprichten van het gebouw beschouwt als een aquiliaanse fout ten aanzien van de bouwheer die, ten gevolge van die fout, tegenover de naburige eigenaar schuldenaar wordt van een compensatie. (R. W. 1967-68, 352 onder nr. 6).

HOF VAN CASSATIE

1e Kamer. — 3 mei 1968.

Voorzitter: M. Belpaire.

Raadsheer-verslaggever: M. de Vreese.

Advocaat-generaal: M. Colard.

Advokaat: Mr. Van Ryn.

Openbaar domein. — Goed behorend tot het openbaar domein. — Bestemming tot het gebruik van allen. — Uitdrukkelijke of impliciete beslissing van de bevoegde overheid. — Verlies van het karakter van openbaar domein.

Een goed behoort tot het openbaar domein doordat het, hetzij door een uitdrukkelijke, hetzij door een impliciete beslissing van de bevoegde overheid wordt bestemd tot het gebruik van allen, zonder onderscheid naar de persoon.

Door aan te nemen dat een langs de spoorbaan gelegen goed behoort tot de goederen die door de Staat in de N.M.B.S. werden ingebracht voor de exploitatie van de spoorwegen, erkende de rechter dat het door een uitdrukkelijke beslissing van de bevoegde overheid werd bestemd tot het gebruik van allen als een aanhorigheid van de spoorbaan en dus als een integrerend deel van de grote wegen, en kon hij niet, zonder art. 538 B.W. te schenden, beslissen dat zulks niet volstaat opdat het goed tot het openbaar domein zou behoren.

Een goed dat tot het openbaar domein behoort ingevolge een beslissing van de bevoegde overheid, kan het karakter van openbaar domein slechts verliezen door een uitdrukkelijke beslissing van die overheid waardoor aan het goed zijn bestemming tot het gebruik van allen wordt ontnomen of door een handeling die noodzakelijk zulke beslissing in hoofde van die overheid onderstelt.

N.M.B.S. t/ Grandjean.

Gelet op het bestreden vonnis, op 27 september 1965 in hoger beroep gewezen door de Rechtbank van eerste aanleg te Leuven;

Over het eerste middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 537, 538, 540, 1774 en 1775 van het Burgerlijk Wetboek, 59 van het Wetboek van burgerlijke rechtsvordering, 7, 18, en 24 van het koninklijk besluit van 21 maart 1961 waarbij de nieuwe statuten van de Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen worden vastgesteld, en, voor zoveel als nodig, 97 van de Grondwet;

doordat het bestreden vonnis, bij bevestiging van de beroepen beslissing doch om eigen beweegredenen, de vordering van eiseres niet ontvankelijk verklaart en deze in de kosten veroordeelt, op grond hiervan « dat het feit dat een goed door de Belgische Staat aan appellante (thans eiseres) werd afgestaan met het doel het te laten gebruiken voor de exploitatie van de spoorwegen, niet noodzakelijk insluit dat dit goed tot het openbaar domein zou behoren; dat die goederen slechts door het feitelijk gebruik ten bate van allen het karakter van openbaar domein kunnen verkrijgen; dat, zelfs indien een goed « ab initio » tot het openbaar domein behoort, het later, ingevolge de bestemming die eraan gegeven wordt en het gebruik dat ervan gemaakt wordt, tot het privaat domein van de Staat en, ten

deze, van de Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen kan overgaan; dat het ten genoegen van recht bewezen is dat het stuk grond niet ten bate van allen ten gebruike gesteld werd, zodat dient te worden aangenomen dat het deel uitmaakt van het privaat domein van de appellante »;

terwijl, eerste onderdeel, het onderbrengen van een goed in het openbaar domein niet alleen geschiedt door zijn effectief feitelijk gebruik ten bate van allen, doch tevens door de bestemming die eraan door de bevoegde overheid, afgezien of het feitelijk door allen wordt gebruikt, uitdrukkelijk wordt gegeven, zodat het vonnis, door enkel het feitelijk gebruik als criterium tot vaststelling van het openbaar domein aan te nemen, dit wettelijk begrip miskent (schending van al de aangeduide wetsbepalingen, inzonderheid de artikelen 537, 538 en 540 van het Burgerlijk Wetboek);

tweede onderdeel, de desaffectatie van een goed behorende tot het openbaar domein slechts op dezelfde wijze kan geschieden en van dezelfde overheid dient uit te gaan als zijn affectatie, zodat het vonnis, door aan te nemen dat het louter feitelijk privaat gebruik volstaat om een goed aan het openbaar domein te onttrekken, andermaal dit wettelijk begrip miskent (schending van al de aangeduide wetsbepalingen, inzonderheid de artikelen 537, 538 en 540 van het Burgerlijk Wetboek);

Wat het eerste onderdeel betreft:

Overwegende dat een goed tot het openbaar domein behoort doordat het, hetzij door een uitdrukkelijke, hetzij door een impliciete beslissing van de bevoegde overheid wordt bestemd tot het gebruik van allen, zonder onderscheid naar de persoon;

Overwegende dat het vonnis constateert dat het kwestieuze goed gelegen is langs de spoorbaan en impliciet aanneemt dat het behoort tot de goederen welke door de Belgische Staat in de eisende maatschappij werden ingebracht voor de exploitatie van de spoorwegen;

Dat het zodoende erkent dat het goed door een uitdrukkelijke beslissing van de bevoegde overheid werd bestemd tot het gebruik van allen als een aanhorigheid van de spoorbaan en dus als een integrerend deel van de grote wegen;

Overwegende dat het vonnis, door te beslissen dat zulks niet volstaat opdat dit goed tot het openbaar domein zou behoren, artikel 538 van het Burgerlijk Wetboek schendt;

Wat het tweede onderdeel betreft:

Overwegende dat een goed dat tot het openbaar domein behoort ingevolge een beslissing van de bevoegde overheid, het karakter van openbaar domein slechts kan verliezen door een uitdrukkelijke beslissing van die overheid waardoor het zijn bestemming tot het gebruik van allen wordt ontnomen of door een handeling welke noodzakelijk zulke beslissing in hoofde van die overheid onderstelt;

Overwegende dat het vonnis beslist dat het kwestieuze goed, zelfs indien het aanvankelijk tot het openbaar domein behoorde, tot het privaat domein is kunnen overgaan, alleen ingevolge het feitelijk gebruik dat ervan gemaakt werd door zijn verhuring door eiseres aan een particulier, tot dezes persoonlijk en uitsluitend gebruik;

Overwegende dat het vonnis zulks beslist zonder het bestaan vast te stellen van een uitdrukkelijke beslissing van de bevoegde overheid waardoor de spoorbaan en haar aanhorigheden hun bestemming tot het gebruik van allen wordt ontnomen, of van een handeling die noodzakelijk in hoofde van die overheid de wil onderstelt die bestemming te doen ophouden;

Overwegende dat het vonnis zodoende artikel 538 van het Burgerlijk Wetboek andermaal schendt;

Om die redenen,

en zonder acht te slaan op het tweede middel dat tot

geen uitgebreidere cassatie kan leiden, vernietigt het bestreden vonnis ;

Beveelt dat melding van dit arrest zal worden gemaakt op de kant van de vernietigde beslissing ;

Veroordeelt verweerder in de kosten ;

Verwijst de zaak naar de Rechtbank van eerste aanleg te Mechelen, rechtdoende in hoger beroep.

NOOT. — Het openbaar domein bestaat uit de plaatsen die, aan de staat, de provincie, de gemeente of aan de openbare instellingen toebehorend, voor het gebruik van allen zonder onderscheid worden aangewend ; dit karakter kan voortvloeien uit een wettelijke beschikking en ook uit de bestemming (« affectation »), maar het onderstelt noodzakelijk die aan het goed gegeven bestemming (conclusie van eerste advocaat-generaal Ganshof van der Meersch, toen advocaat-generaal, voor Cass. 12 oktober 1954, Pas. 1955, I, 108). De omstandigheid dat een aanhorigheid, van een haven een noodzakelijke aanhorigheid is, bewijst op zichzelf dat die aanhorigheid, zoals de haven zelf, tot het gebruik van allen bestemd is, maar die bestemming kan ook uit andere elementen volgen (Cass. 9 maart 1950, R.W. 1949-1950, 1447). De aan de staat of aan een gemeente toebehorende onroerende goederen maken in principe deel uit van het privaat domein, tenzij ze uit hun aard zelf of door een formele beslissing van de bevoegde overheid ten openbaren nutte aangewend worden ; het feit alleen dat het publiek gebruik maakt van een aan de Staat of aan een gemeente toebehorende grond volstaat niet om hem in het openbaar domein te doen vallen (Cass. 8 maart 1951, R. W. 1951-52, 121).

Een door de bevoegde overheid tot het gebruik van het publiek bestemd goed, kan niet het voorwerp zijn van een huurcontract (Cass. 9 maart 1950, R. W. 1949-1950, 1447. Zie ook Hof Brussel, 31 december 1964, Pas. 1956, II, 303). Een erfdiensbaarheid kan op een tot het openbaar domein behorend goed worden gevestigd, op voorwaarde dat ze niet onverenigbaar is met de openbare bestemming van dat domein en dat zij noch het openbaar gebruik ervan belet noch het recht voor het beheer verhindert dit gebruik te regelen of te wijzigen volgens de behoeften en het belang van de gemeenschap (Cass. 6 december 1957, Pas. 1958, I, 366 met voetnoot ; Cass. 11 september 1964, R. W. 1965-1966, 494. Zie ook Hof Brussel, 27 juni 1966, Pas. 1967, II, 115).

De vordering van een gemeente tot wegneming van een afsluiting of van aanplantingen van bomen op de openbare weg die tot de stadswegen of tot de buurtwegen behoort, verjaart niet wanneer ze ertoe strekt een toestand te doen ophouden die onverenigbaar is met de bestemming van openbaar nut van de weg, zelfs indien de afsluiting of de aanplantingen het gevolg zijn van een verjaard misdrijf (Cass. 6 maart 1953, R. W. 1952-1953, 1775 ; Cass. 29 maart 1957, Pas. 1957, I, 830).

De goederen van het openbaar domein van de Staat, evenals de goederen van het privaat domein van de Staat die voor een openbare dienst of voor een dienst van algemeen nut bestemd zijn, zijn niet aan belasting onderworpen (Cass. 9 december 1946, Pas. 1946, I, 466 met noot R. H. ; het betrof dijkgeden ; zie verder Cass. 14 juni 1960, Pas. I, 1184 en 14 maart 1961, Pas. 1961, I, 768, met betrekking tot belastingen van polders of wateringen op terreinen van de N.M.B.S.). Die regel is toch niet algemeen, want de wet maakt er uitzonderingen op (zie de reeds geciteerde conclusie van eerste advocaat-generaal Ganshof van der Meersch, Pas. 1955, I, 107, 2e kol., en het arrest van 12 oktober 1954 : een terrein dat door de N.M.B.S. tegen vergoeding ter beschikking van een N.V. wordt gesteld, is aan de grondbelasting onderworpen).

Voor de recente Franse rechtspraak en rechtsleer zie

men : Conseil d'Etat, 17 maart 1967, Dalloz-Sirey 1968, 247 met noot van Claude Leclercq, betreffende een stadhuis waarvan de lokalen onder de arcades sedert jaren niet meer gebruikt waren door de stad ; de lokalen waren voor handelsgebruik geconcedeerd, maar daar er geen uitdrukkelijke maatregel van declassering getroffen was, bleven die lokalen, zoals de rest van het stadhuis, een aanhorigheid van het gemeentelijk openbaar domein uitmaken.

HOF VAN CASSATIE

1e Kamer. — 17 mei 1968.

Eerste voorzitter : M. Bayot.

Raadsheer-verslaggever : M. Valentin.

Wnd. Procureur-generaal : M. Ganshof van der Meersch.

Advocaten : Mrs. Ansiaux en Van Ryn.

Vennootschappen. — Bestaan en rechtspersoonlijkheid van de zonder akte opgerichte vennootschap onder gemeenschappelijke naam. — Nietigheid. — Keuze voor derden. — Nietigheid tussen vennoten. — Wanneer.

Door de wil van de wetgever bestaat een vennootschap onder gemeenschappelijke naam zodra de in art. 15 vennootschapswet vermelde voorwaarden, gevoegd bij die welke elk contract van vennootschap vereist, verenigd zijn. Een dergelijke vennootschap maakt een rechtspersoonlijkheid uit die onderscheiden is van die van de vennoten.

De rechtspersoonlijkheid is het gevolg dat de wet toe-kend aan het bestaan van een handelsvennootschap die aan de wettelijke definitie beantwoordt. De toekenning ervan is aan de wil van de vennoten onttrokken.

De nietigheid van de vennootschap onder gemeenschappelijke naam die niet bij geschrift werd vastgesteld, is betrekkelijk. Uit de bepalingen van art. 4, derde lid vennootschapswet volgt dat de keus tussen het verwerpen en het aanvaarden van de vennootschap aan derden, zonder dat de wet tussen hen een onderscheid maakt, en niet aan de vennoten toebehoort. Tussen deze laatsten blijft de vennootschap bestaan zolang zij de nietigverklaring ervan niet vorderen.

Dulière e.a. t/ Heine e.a.

Gelet op het door de Eerste Voorzitter op 22 april 1968 geveld bevel waarbij beslist werd dat de zaak in voltallige terechtzitting zal worden behandeld ;

Gelet op het bestreden arrest, op 13 februari 1967 gewezen door het Hof van beroep te Brussel, rechtdoende op verwijzing ;

Gelet op het arrest van het Hof van 17 december 1964 ;

Over het middel afgeleid uit de schending van de artikelen 2 en 4 van de wetten op de handelsvennootschappen, gecoördineerd bij koninklijk besluit van 30 november 1935, die titel IX van boek I van het Wetboek van koophandel vormen

doordaat het bestreden arrest, na te hebben vastgesteld dat de eisers tussen hen een vennootschap onder gemeenschappelijke naam hebben opgericht zonder geschreven akte, beslist dat deze vennootschap « rechtspersoonlijkheid bezit door het feit alleen van haar bestaan, vermits het verlenen van deze rechtspersoonlijkheid niet is onderworpen... aan de vaststelling bij geschrift van de oprichting van de vennootschap », en daaruit afleidt « dat de gedaagden in hoger beroep, oorspronkelijke eisers (thans de eisers), derhalve niet gerechtigd zijn om persoonlijk de uitvoering te vervolgen van een verbintenis

die ten behoeve van de tussen hen bestaande vennootschap onder gemeenschappelijke naam werd aangegaan ».

terwijl de vennootschap onder gemeenschappelijke naam slechts rechtspersoonlijkheid heeft krachtens artikel 2 van de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen voor zover ze, overeenkomstig artikel 4 van de genoemde gecoördineerde wetten, bij een geschreven akte werd aangegaan; bij gebrek aan zodanige akte de vennootschap onder gemeenschappelijke naam nietig is en, diensgevolge, geen rechtspersoon kan doen ontstaan; zo, onder de vennoten, de nietigheid weliswaar eerst haar werking uitoefent met ingang van de dag waarop het verzoek om ze te doen uitspreken werd ingediend, daaruit niet kan worden afgeleid dat de vennootschap ondertussen althans ten opzichte van derden, rechtspersoonlijkheid bezit; zo artikel 4 van de gecoördineerde wetten de vennoten verbiedt de nietigheid van de vennootschap aan derden tegen te werpen, dit alleen geschiedt om te vermijden dat derden wegens die nietigheid schade zouden kunnen lijden; deze bepaling, welke slechts een wettelijke toepassing is van de theorie van de schijn, aan derden de mogelijkheid biedt te eisen dat de verbintenissen van de vennoten worden uitgevoerd alsof de vennootschap geldig bestond en rechtspersoonlijkheid bezat; ze, daarentegen, derden niet in staat stelt aan de vennoten het bestaan van een rechtspersoon (die niet bestaat) tegen te werpen om zich aan hun verplichtingen jegens de vennoten te onttrekken:

Overwegende dat uit het bestreden arrest blijkt, zonder dat het deswege wordt bekritiseerd, enerzijds, dat de eisers samen onder een firma handel drijven, anderzijds, dat geen enkele geschreven akte het bestaan van een contract van vennootschap heeft vastgesteld;

Overwegende dat de aldus door de eisers uitgevoerde bedrijvigheid binnen het kader valt van de rechtsinstelling ingevoerd bij artikel 15 van de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen;

Dat zodra de in gezegd artikel 15 vermelde voorwaarden, gevoegd bij die welke elk contract van vennootschap vereist, verenigd zijn door de wil van de wetgever een vennootschap onder gemeenschappelijke naam bestaat;

Dat een dergelijke vennootschap een rechtspersoonlijkheid uitmaakt, onderscheiden van die van de vennoten;

Dat de rechtspersoonlijkheid het gevolg is dat de wet toekent aan het bestaan van een handelsvennootschap welke aan de wettelijke definitie beantwoordt en, dat de toekenning ervan aan de wil van de vennoten is onttrokken;

Overwegende, weliswaar, dat de vennootschap onder gemeenschappelijke naam op straffe van nietigheid bij geschrift moet worden vastgesteld, maar dat de wetgever aan genoemde nietigheid een betrekkelijk karakter heeft toegekend; dat deze nietigheid door de vennoten niet aan derden kan worden tegengeworpen en dat ze onder de vennoten eerst hare werking uitoefent met ingang van de dag waarop het verzoek om ze te doen uitspreken werd ingediend; dat daaruit volgt, dat de keus tussen het verwerpen en het aanvaarden van de vennootschap onder gemeenschappelijke naam aan derden, zonder dat de wet tussen hen een onderscheid maakt, en niet aan de vennoten toebehoort; dat tussen deze laatsten de vennootschap blijft bestaan zolang deze de nietigverklaring ervan niet vorderen;

Dat het middel naar recht faalt;

Om die redenen,

Verwerpt de voorziening;

Veroordeelt de eisers in de kosten.

NOOT. — De geschiedenis van de zaak is als volgt. De rechtbank te Hoei, rechtdoende in zaken van koophandel, besliste op 27 maart 1962 (Rev. prat. soc. 1963, 271) dat de gezamenlijke activiteit van twee handelaars niet fataal als een feitelijke vennootschap moet geanalyseerd worden. Het vonnis werd bevestigd door het Hof te Luik bij arrest van 28 maart 1963 (ib. 272), maar dit arrest werd vernietigd op grond van art. 97 wegens het niet beantwoorden van de conclusies (Cass. 17 december 1964, Pas. 1965, I, 391). Na cassatie besliste het Hof van Beroep te Brussel (2e en 8e kamer) bij arrest van 13 februari 1967 (Rev. prat. soc. 1967, 103; Pas. 1967, II, 220) dat er tussen de eisers een vennootschap onder een firma bestond met rechtspersoonlijkheid en dat de vennoten niet uit eigen naam vermochten de nakoming te vorderen van de verbintenissen die tegenover de vennootschap waren aangegaan. Het advies van advocaat-generaal Sottiaux bij dit arrest werd gepubliceerd in Rev. prat. soc. 1968, 34 met bespreking door M. de Radigues. Het cassatieberoep tegen het arrest wordt verworpen door vorenstaand arrest.

J. Ronse bespreekt het vonnis van Hoei en het arrest van Luik in T.R.P. 1964, 81 e.v., en het arrest van Brussel in T.R.P. 1967, 664 e.v.

Betreffende de « feitelijke » vennootschappen en de middelen die aangewend worden door de vennoten om toch betaling te kunnen bekomen zie men nog: Brussel, 4 maart 1967 (Rev. prat. soc. 1968, 31 noot M. De Radigues; Pas. 1967, II(223); Brussel, 12 juni 1967 (J.T. 1967, 666); Kooph. Brussel, 12 juni 1967 (Rev. prat. soc. 1968, 37 noot M. de Radigues); Rb. Aarlen, 14 september 1967 (Jur. Liège, 1967-68, 43).

HOF VAN BEROEP TE BRUSSEL

1ste Kamer. — 2 april 1968.

Voorzitter: M. Maréchal.

Raadsheren: M.M. Sury en Screvens.

Advocaat-Generaal: M. Dyckmans.

Advocaten: Mrs. A. Puelinckx en L. Versluys.

Vennootschappen. — P.V.B.A. en feitelijke vennootschap in dezelfde maatschappelijke zetel. — Kosten van de feitelijke vennootschap gedragen door P.V.B.A. — Geen afgescheiden vermogen naast het vermogen van de P.V.B.A. — Ontbinding der P.V.B.A. — Onherstelbare onenigheid tussen de vennoten. — Gemis aan affectio societatis. — Wederzijdse schuld der vennoten. — Ontbinding ten laste en grieven van beide vennoten. — Verklarend uitwerksel van gerechtelijke uitspraken. — Ontbinding van de vennootschap op de datum van de uitspraak en niet op de datum van de dagvaarding of op het tijdstip van de onenigheid.

1. Wanneer er op dezelfde maatschappelijke zetel twee bedrijvigheden gevoerd worden, de ene onder de vorm van een p.v.b.a. en de andere onder de vorm van een feitelijke vennootschap, kunnen deze nochtans niet beschouwd worden als twee afgescheiden patrimonium wanneer blijkt dat de derde vennoot van de feitelijke vennootschap die geen vennoot was in de p.v.b.a., deel had in een onregelmatige toestand in zover het patrimonium van de p.v.b.a. de onkosten eigen aan de feitelijke vennootschap volledig droeg, terwijl de derde vennoot van de feitelijke vennootschap geen deel nam in de winsten ervan.
2. Er is een wettige reden tot ontbinding van een p.v.b.a. wanneer er ernstig en voortdurend misverstand bestaat tussen de vennoten en de goede verstandhouding zonder dewelke er geen affectio societatis meer is en de nor-

male voortzetting van de vennootschap onmogelijk wordt gemaakt, niet meer bestaat.

Indien de onherstelbare onenigheid in de wederzijdse schuld der vennoten gelegen is, heeft elk van beide vennoten het recht de verbreking van de maatschappelijke banden te vorderen.

De ontbinding ten laste en grieven van beide vennoten is noodzakelijk wanneer enerzijds elk van beide vennoten daden heeft gesteld die met de animus societatis onverenigbaar zijn en de voortzetting van de p.v.b.a. onmogelijk hebben gemaakt en wanneer anderzijds de foutieve handelingen van de ene niet steeds door deze van de andere vennoot waren verantwoord en geen van beide vennoten bewijst noch aanbiedt te bewijzen dat de foutieve handelwijze van de andere aan de oorsprong der onenigheid ligt.

3. *Gerechtelijke uitspraken hebben in de regel slechts een verklarende uitwerking; de door de rechter uitgesproken ontbinding op grond van artikel 871 van het burgerlijk wetboek kan uiteraard slechts intreden op de datum van de uitspraak en niet op het tijdstip van de oorsprong van de feitelijke onenigheid of op de datum van het inleidend exploit van dagvaarding.*

Goris / Bruffaerts en
Goris / P.V.B.A. Bruffaerts & Co.

Overwegende dat de beroepen een zelfde vonnis beogen; dat zij verknocht zijn en dienen samengevoegd te worden;

Overwegende dat geïntimeerden bij besluiten incidenteel beroep instellen;

Overwegende dat de eerste rechter in bewoordingen, waarbij het Hof zich aansluit, de doeleinden van de oorspronkelijke eisen en wedereisen omschrijft;

Overwegende dat appellant, gewag makend van het feit dat de vennootschap tussen 1 april 1951 en 31 december 1959 drie vennoten telde en dat de derde vennoot E. Rigaux geen deel nam aan de fiskale, boekhoudkundige, sociale en juridische activiteit van de anderen, er uit afleidt dat er wel twee patrimonien bestaan, te weten dit van de vennootschap, de P.V.B.A. «Bruffaerts & Co» en dit van de feitelijke vennootschap «Fiscaal en Sociaal Studie-bureau W. Bruffaerts en A. Goris»;

Overwegende dat de aanwezigheid van een derde vennoot niet van aard is de vaststellingen en de redenering van de eerste rechter te ontzenuwen; dat de toestand door partijen tegenover de vennoot Rigaux geschapen, wellicht met zijn goedkeuring, onregelmatig was in zover de vennootschap «Bruffaerts & Co» de onkosten eigen aan het studiebureau volledig droeg, terwijl voormelde vennoot geen deel nam in de winsten van de bedrijvigheid van dit bureau; dat zulks niet wegneemt dat partijen Bruffaerts en Goris de onregelmatige statutaire wijziging van 15 januari 1951 onder hen als louter fiktief hebben beschouwd zelfs na de toetreding tot de P.V.B.A. van voornoemde derde vennoot, die enkel deelnam in de winsten door de tak «verzekeringen» verwezenlijkt;

Overwegende dat de andere door appellant ingeroepen elementen om het bestaan van een afzonderlijke feitelijke vennootschap te doen erkennen oordeelkundig door de eerste rechter werden weerlegd en in geen geval kunnen opwegen tegen het afdoend feit dat de kosten van de bedrijvigheid van partijen in verband met hun boekhoudkundig, fiscaal, sociaal en juridisch werk volledig door de P.V.B.A. werden gedragen;

Overwegende, bovendien, dat het bestreden vonnis terecht de onregelmatige statutaire wijziging van 15 januari 1951 nietig heeft verklaard vanaf de datum der inleidende dagvaarding; dat alsdan het hierboven besproken verweer van appellant ondoeltreffend is, vermits vaststaat dat partijen na de beslissing van 15 januari 1951 niets anders

gedaan hebben dan de bedrijvigheid van de vennootschap in verband met de tak «boekhouding, fiscaliteit...» met haar cliënteel voort te zetten, zodat deze bedrijvigheid vanaf de nietigverklaring op datum van het inleidend exploit alleszins terug aan de P.V.B.A. ten goede moet komen terwijl het aan de zaakvoerders verboden is operaties voor eigen rekening te verrichten welke tot het voorwerp van de maatschappij behoren (art. 11 der standregels);

Overwegende dat appellant opwerpt dat de beraadslaging van 15 januari 1951 geen wijziging van het maatschappelijk voorwerp betrof, maar wel een praktische maatregel van de vennoten om hun verzekeringsactiviteit te ontwikkelen;

Overwegende dat het Hof reeds hierboven te kennen gaf dat bedoelde wijziging tussen Bruffaerts en Goris slechts als fiktief werd beschouwd; dat zulks echter niet wegneemt dat de beslissing van 15 januari 1951 een formele wijziging van het maatschappelijk voorwerp inhield, welke als dusdanig op verzoek van een vennoot nietig kon verklaard worden;

Overwegende dat partijen het vonnis bestrijden waar het de P.V.B.A. «Bruffaerts & Co» ontbonden verklaarde ten laste en grieven van beide vennoten; dat ieder van hen aan de andere de schuld van deze noodzakelijke ontbinding verwijt;

Overwegende dat de eerste rechter oordeelkundig een wettige reden tot ontbinding van de vennootschap, overeenkomstig artikel 1871 van het Burgerlijk Wetboek, heeft vastgesteld en de wederzijdse tekortkomingen van beide vennoten aan de kaak stelde; dat geïntimeerde te vergeefs het akkoord op 6 november 1961 voor een Commissaris van de Gerechtelijke Politie gesloten tot voorlopig bijleggen van de gerezen moeilijkheden inroept; dat hij, noch zijn tegenpartij, dit akkoord naleefde;

Overwegende dat het Hof de zienswijze van geïntimeerde niet kan delen waar hij in zijn besluiten de door hem gestelde daden als «uitsluitend vrijwarende maatregelen» bestempelt; dat deze maatregelen integendeel zijn inzicht veropenbaren zich een deel van het vermogen en van de bedrijvigheid van de vennootschap toe te eigenen; dat hij zich dus ten onrechte van alle schuld wil vrijpleiten;

Overwegende dat de eerste rechter oordeelkundig heeft beslist over de andere eisen van partijen; dat er geen aanleiding bestaat aan de P.V.B.A. «Bruffaerts & Co» akte te verlenen van haar voorbehoud het gevorderd bedrag van 2.000.000 Fr. te verhogen of te verminderen in de loop van het geding; dat dergelijk voorbehoud uit de gedingstukken voortspruit en dat zulks volstaat;

Overwegende dat in de regel de rechterlijke uitspraken slechts een verklarend uitwissel bezitten; dat, echter, de door de rechter uitgesproken ontbinding op grond van artikel 1871 van het Burgerlijk Wetboek uiteraard slechts op de datum van de uitspraak kan intreden;

Om deze redenen,

Het Hof,

Gelet op artikel 24 der wet van 15 juni 1935;

Alle andere besluiten verwerpend;

Voegt samen de zaken nr 54.914 en 54.915 van de Algemene Rol;

Ontvangt de hoofd- en incidentele beroepen;

Bevestigt het bestreden vonnis;

Verwijst appellant en geïntimeerde Bruffaerts ieder in de helft van de kosten in beroep.

NOOT. — De tekst van het vonnis der Rechtbank van Koophandel te Brussel, 7e Kamer, van 10 november 1965, dat door bovenstaand arrest bevestigd werd, verscheen in het Rechtskundig Weekblad, 29e jaargang, (1965-66), kol. 1173 tot 1180.

HOF VAN BEROEP TE GENT.

1e Kamer. — 26 september 1968.

Voorzitter : M. D. Verougstraete.
Raadsleden : MM. Beeckman en Janssens.
Adv. gen. : M. Stevigny.
Advocaten : Mrs. Leysen en Roose.

Handelszaak. — Pandgeving. — Schuldvorderingen, waardepapieren en speciën. — Zakelijke indeplaatstelling.

Voor een textielbedrijf en met het oog op een inpandgeving, bevat de handelszaak niet de schuldvorderingen in de betekenis van aanspraken op betaling van geld, noch de speciën, noch in principe de waardepapieren.

Bepaalde schuldvorderingen, zoals het recht op het huurceel, de arbeidsovereenkomsten met aangestelden, de verzekeringen enz. maken wel deel uit van de handelszaak.

Goederen die niet tot de handelszaak behoren kunnen evenmin door de partijen onder dat begrip gebracht worden en aldus onderworpen worden aan het bijzonder regime van de inpandgeving van de handelszaken (wet 25 oktober 1919).

In het concrete geval zijn de schuldvorderingen, waardepapieren en speciën niet zakelijk in-de-plaats-gesteld van de waren die vroeger in voorraad waren opgeslagen (art. 2, tweede lid, wet 25 oktober 1919).

Nationale Maatschappij voor Krediet aan de Nijverheid
t./ W. Lietaer en N.V. Generale Bankmaatschappij.

Het Hof verklaart de debatten heropend, de pleitbezorgers geven lezing van de door hen genomen konklusies, het Hof verklaart de debatten opnieuw gesloten; advocaat-generaal Stevigny, geeft zijn advies, het Hof houdt de zaak in beraad en spreekt daarna het volgende arrest uit;

In openbare rechtszitting heeft het hof de middelen en conclusies van de partijen gehoord, alsmede het advies van advocaat-generaal Stevigny. De stukken werden ingezien. De gelijkvormige uitgifte wordt overgelegd van het vonnis dat op 17 maart 1966 geveld werd door de rechtbank van koophandel te Kortrijk; de hogere beroepen werden tijdig ingesteld en zijn derhalve regelmatig;

Waar de hogere beroepen hetzelfde vonnis aanvechten en éénzelfde betwisting betreffen, vergt een goede rechtsbedeling dat ze worden samengevoegd en in één arrest beslecht.

De N.V. Europa Spinnerij gaf in 1959 haar handelszaak in pand aan de N.V. N.M.K.N. met de vermelding: «Ce gage s'étend à tous les éléments du fonds de commerce et notamment au matériel, à l'outillage et au mobilier». In 1961 gaf dezelfde vennootschap haar handelszaak in pand aan de N.V. Banque de la Société Générale de Belgique, thans N.V. Generale Bankmaatschappij; de handelszaak werd omschreven als bevattende: «...un stock de marchandises, espèces en caisse, créances diverses, avoirs en compte chèques postaux ou en banques, titres en portefeuille, effets de commerce, matériel roulant et de transport». De handelszaak werd in 1962 nogmaals aan de N.V. N.M.K.N. in pand gegeven met dezelfde verduidelijking als in 1959. De N.V. Europa Spinnerij werd op 26 augustus 1965 failliet verklaard.

De drie partijen maken aanspraak op de «schuldvorderingen, waardepapieren en speciën».

De N.V. N.M.K.N. meent dat die goederen begrepen zijn in de haar in pand gegeven handelszaak, zonder dat ze uitdrukkelijk hoefden vermeld te worden.

De N.V. Generale Bankmaatschappij stoelt haar aan-

spraak op haar bijzondere vermelding: «espèces en caisse, créances diverses, avoirs en compte chèques postaux ou en banques, titres en portefeuille, effets de commerce».

De curator meent dat deze vorderingen, waardepapieren en gelden niet geldig in pand werden gegeven.

Teneinde de betwisting zuiverder te omlijnen, moet onmiddellijk worden aangestreept dat de N.V. Spinnerij een textielbedrijf is, dat de handelszaak in pand werd gegeven, en dat het om de belangen van de schuldeisers gaat, zodat het niet van doorslaggevend belang is dat een ruimere betekenis aan het begrip «handelszaak» zou kunnen gegeven worden voor bankinstellingen (Van Ginderachter, *De la nature du fonds de commerce*, 1938, nrs. 24 en 54, voeten. 2, blz. 65), voor cessies (vgl. Limpens, *Rev. Banque*, 1950, nr. 30, blz. 336; Ripert, *Dr. Comm.*, nr. 471), of in het kader van het fiscaalrecht (Van Ginderachter, o.c., nrs. 487 en volg.).

De handelszaak die onder de omstandigheden bepaald bij de wet van 25 oktober 1919 in pand wordt gegeven, bevat niet de schuldvorderingen — althans in de betekenis van aanspraken op betalingen van geld —, noch de speciën, noch waardepapieren van het soort in het onderhavige geval in betwisting.

Inderdaad behoorden de pecuniaire schulden en schuldvorderingen tot het vermogen van de N.V. Europa Spinnerij, die tevens de eigenares was van de handelszaak; die schuldvorderingen en de schulden maken echter geen deel uit van de zaak, doch zijn eigen aan de eigenaar (Cambron, *Gage du fonds de commerce*, nr. 58; L. Fredericq, *De handelszaak in het Belgisch recht*, Veren. voor Vergel. studie van het recht in België en Nederland, 1947, blz. 120; Van Ginderachter, o.c., nrs. 24 en 462; Vercruysse en Lauwers, *Fonds de commerce*, I, nr. 25; R.P.D.B., tw. *Fonds de commerce*, nr. 56, Cass. fr. 12 jan. 1947, J.C.P. 1937, II, 138 en noot; Cass. fr. 21 juni 1950, J.C.P., 1950, 5898 en noot Cohen). Een handelszaak is geen rechtspersoon met schulden en schuldvorderingen (De Page, V, nr. 735, in fine); ze is geen onafhankelijk vermogen met een eigen passief (noot J.C.P. 1937, 138). Naar Belgisch recht kunnen voor éénzelfde fysieke persoon of rechtspersoon niet meerdere vermogens onderscheiden worden in de zin van bijvoorbeeld de zogenaamde éénmansvennootschap (J. Van Houtte A.P.R., tw. P.V.B.A., nr. 53).

Het vermogen van de N.V. Europa Spinnerij en de handelszaak zijn twee begrippen die elkander niet dekken.

Zou de wetgever op een bepaald ogenblik menen dat de activa, zoals gelden, schuldvorderingen van geldsommen en wissels, moeten begrepen worden onder het begrip handelszaak, dan zou het logisch zijn daar ook de passiva onder te rangschikken (Percerou, aangeh. in Cambron, o.c., nr. 58; Hrb. Brussel, 16 mei 1928, R.P.N. 1929, blz. 26; Van Ginderachter, o.c., nrs. 34, 39 en 54, voeten. 2, blz. 66); maar de passiva naast de activa opnemen zou betekenen dat het in pand geven geen nut meer zou hebben, aangezien de universaliteit de last van alle schulden zou bevatten, zodat zelfs de chirografaire schulden zouden moeten betaald worden, alvorens de pandhouder activa zou kunnen opstrijken (Percerou, aangeh. in Cambron, l.c.; vgl. Van Ginderachter, o.c., nr. 54, voeten. 2, blz. 66).

De stelling dat de onderwerpelijke «schuldvorderingen, waardepapieren en speciën» niet tot de in pand gegeven handelszaak behoren, vergt nochtans enkele verduidelijkingen. Er zijn zogenaamde schuldvorderingen en schulden die zomaar niet geldsommen tot voorwerp hebben en redelijkerwijs wel bij de handelszaak horen, zoals het recht op het huurceel (art. 2, wet 25 oktober 1919), de arbeidsovereenkomsten met aangestelden, de verzekeringen, de bedingen tot bescherming van de klienteel, enz. (Enc. Dalloz, *Dr. Comm.*, tw: *Fonds de commerce*, nr. 46;

Vercruysse en Lauwers, o.c., nr. 25; Fredericq, De Handelszaak..., blz. 120); maar die vragen rijzen hier niet.

Tevens moet in acht genomen worden dat niets de partijen belet, overeenkomsten te sluiten betreffende schulden en/of schuldvorderingen alhoewel die in de handelszaak niet voorkomen die tegelijkertijd in pand wordt gegeven. Dan worden naast elkander meerdere overeenkomsten gesloten; terwijl de wet van 25 oktober 1919, gewijzigd door het koninklijk besluit van 30 maart 1936, het in pand geven van de handelszaak beheerst, zal het gemeen recht toepasselijk zijn op het in pand geven van goederen die geen deel uitmaken van de handelszaak (noot Cohen, J.C.P., 1950, 0898). In dit licht kunnen bepaalde auteurs de overdracht laten slaan op goederen die niet in de handelszaak begrepen zijn, doch mits inachtnaam van het gemeen recht (De Page, IV, nr. 310, 2°, in fine, blz. 299; R.P.D.B., tw. Fonds de commerce, nrs. 57 en 60; P. De Beus, Rev. Banque, 1957, blz. 330; Cloquet, Nov. Dr. Comm. Tw. Faill. et Conc., nr. 1500; Fredericq, II, blz. 97; vgl. Van Ryn, Dr. comm., I, nr. 255).

Wanneer nu moet aanvaard worden dat in het concrete geval de onderwerpelijke «schuldvorderingen, waardepapieren en speciën» niet binnen het kader vallen van het begrip «handelszaak» zoals het voor het in pand geven wordt aangewend in de wet van 25 oktober 1919, is het tevens duidelijk dat het de partijen niet behoort deze litigieuze goederen te onderwerpen aan het bijzonder regime van de inpandgeving van de handelszaken en te onttrekken aan het gemeen recht.

De wetgever heeft in het artikel 1, wet 5 mei 1872, bepaald dat een gewoon handelspand moet gevestigd worden overeenkomstig de gebruiken in de handel aanvaard voor de verkoop van soortgelijke zaken; en in diezelfde wet wordt tevens geëist dat het verpande in het bezit zou worden gesteld en zou blijven van de schuldeiser of van een derde waarover de partijen overeengekomen zijn, vereisten waaraan in het onderhavig geval niet is voldaan (Kluyskens, Contracten, nr. 609; De Page, VI, nr. 1102-c). Wissels en orderbrieven dienen geëndosseerd te worden voor waarde-tot-pand, terwijl de inpandgeving van schuldvorderingen moet betekend worden (De Page, VI, nr. 1102). Het in bezit stellen, endosseren en betekenen waren in het onderhavig geval vrijwel onmogelijk, nu het om steeds weer gewijzigde bestanddelen ging van een levende universaliteit van waarden, die haar werkelijke zekerheidswaarde als pand slechts vertoont bij de tegeldemaking, ten vroegste op de datum van de faillietverklaring (Gent, 9 nov. 1967, 7e K., onuitg.).

De nietigheid van de onderwerpelijke inpandgeving van schuldvorderingen, waardepapieren en speciën is er een van algemeen belang (vgl. R.P.D.B., tw. Nullité, nrs. 85 en volg.).

De N.V. Algemene Bankmaatschappij houdt ten onrechte voor dat de onderwerpelijke activa zakelijk in de plaats staan van de vroegere voorraad opgeslagen waren (art. 2, tweede lid, wet 25 oktober 1919).

Het is de gewone gang van zaken dat afgewerkte produkten worden verkocht, dat termijnen worden toegestaan aan de kopers, en dat naderhand de verkoopprijs aangewend wordt voor de aankoop van grondstoffen en andere uitgaven; het gaat eenvoudig om rollend geld en boven werd aangetoond dat dit geld in het concrete geval geen deel uitmaakt van de in pand gegeven handelszaak.

Van enige ongewone, té snelle of té omvangrijke verkoop blijkt niets. Op het einde van 1960 stond 6.850.000 frank voorraad tegenover 7.426.695 frank schuldvorderingen hetzij dus 92%; op het ogenblik van het faillissement zou volgens des N.V. Algemene Bankmaatschappij 3.238.615 frank voorraad gestaan hebben tegenover 4.139.306 frank

schuldvorderingen en geldmiddelen, terwijl 92% zou bedragen $4.139.306 \times 92\% = 3.808.161,52$ frank; een verschil van $3.808.161,52 - 3.238.615 = 569.546,52$ frank blijft binnen de perken van het normale en aanvaardbare. De aangifte van de schuldvordering van de N.V. Prodoumer bewijst dat de N.V. Europa Spinnerij niet nagelaten had grondstof aan te kopen; het aftakelen van het vermogen bracht echter mee dat deze koopwaar niet kon betaald en dus opgenomen worden. Had de N.V. Generale Bankmaatschappij een grotere hoeveelheid grondstoffen willen zien in voorraad nemen, dan zou zij zelf hogere kredieten hebben moeten toestaan, wat haar financiële verhouding tegenover de N.V. Europa Spinnerij nog zou hebben bezwaard.

Het begrip «zakelijke indeplaatsstelling» wordt weliswaar aangewend om duidelijk te maken dat de elementen van de handelszaak dikwijls elkander opvolgen en vervangen in de loop van het bestaan van de inpandgeving. Deze techniek toepassen om na een normale gang van zaken, de eindstand te bepalen, dus op het ogenblik van de tegeldemaking van het pand of het faillissement van de schuldenaar, met het doel elementen die vreemd zijn aan de handelszaak, zoals gelden, schuldvorderingen, waardepapieren, binnen de handelszaak te brengen, zou betekenen dat aan de handelszaak een andere definitie of omschrijving wordt gegeven dan de wettelijke. De handelszaak is toch een voortdurend evoluerende universaliteit en het is pas bij het te gelde maken, ten vroegste op het ogenblik van het faillissement, dat concreet kan worden aangewezen welke goederen tot zekerheid van de pandhouder kunnen worden aangewend; de aanwezigheid van het goed op het ogenblik van het te gelde maken of het faillissement, is precies het gestelde criterium voor de rechten van de pandhouder op dat goed; de zakelijke subrogatie zou hier het tijdstip en het criterium wijzigen en de structuur zelf van het pand van een handelszaak zoals die gewild werd in de wet van 25 oktober 1919 verstoren.

Op deze gronden,

Het Hof,

Gelet op artikel 24 van de wet van 15 juni 1935;

Alle andere conclusies verwerpend en na het advies van het openbaar ministerie;

Voegt de zaken nummers 4146 en 4147 van de algemene rol samen;

Verklaart het hoger beroep van de N.V. N.M.K.N. ontvankelijk doch ongegrond en het hoger beroep van Mr. Lietaer q.q. ontvankelijk en gegrond;

Bevestigt het aangevochten vonnis waar de wedereis van de N.V. N.M.K.N. werd afgewezen en de kosten ten laste van deze vennootschap werden gelegd;

Doet het aangevochten vonnis voor het overige teniet en opnieuw wijzend, verwerpt de eis van de N.V. Algemene Bankmaatschappij;

Verwijst de N.V. N.M.K.N. in de kosten van haar beroepsakte;

Veroordeelt de N.V. Algemene Bankmaatschappij tot de overige kosten van de beide aanleggen.

BURGELIJKE RECHTBANK TE ANTWERPEN

1e Kamer. — 27 april 1968.

Voorzitter: M. Van Camp.
 Rechters: M.M. Hernould en Grootaers.
 Advocaat: Mr. Lobert.

Vereffening en verdeling. — Dading. — Onaanvechtbaar.

De dading stelt een einde aan de procedure van vereffening en verdeling. — Zij kan niet aangevochten worden onder voorwendsel dat verschillende activa niet zouden opgenomen zijn in de overeenkomst en dat een van de partijen van het bestaan dezer activa onwetend zou geweest zijn bij de ondertekening van de dading.

A.B.C. t./ X.

Gezien de stukken van het geding en o.m.:

- het aanbod van gerede betaling, door gerechtsdeurwaarder R. De Deckker te Antwerpen, dd° 10 mei 1967;
 - het proces-verbaal van consignatie, door dezelfde gerechtsdeurwaarden, dd° 11 mei 1967;
 - de tegenaanzegging ervan, door zelfde gerechtsdeurwaarder, dd° 18 mei 1967;
 - de geboekte inleidende dagvaarding van zelfde gerechtsdeurwaarder, dd° 15 september 1967, hieraan gehecht;
- Gelet op art. 2, 34, 36, 37 en 41 der wet van 15 juni 1935;
 Gehoord partijen in hun middelen en besluiten;

Overwegende dat de eis van aanleggers ertoe strekt het aanbod van gerede betaling en de daaropvolgende consignatie hierboven vermeld deugdelijk en geldig te doen verklaren met de wettelijke gevolgen daaraan verbonden;

Overwegende dat huidige verweerster huidige aanleggers gedagvaard had op 19 juni 1965 in vereffening en verdeling van de gemeenschap bestaan hebbende tussen de echtelieden X.-D. en van de nalatenschap van wijlen X.

Overwegende dat huidige aanleggers sub. 2° en 3°, bij tegeneis, bovendien de vereffening en verdeling gevorderd hadden van de gemeenschap van aanwinsten bestaan hebbende tussen B. en wijlen zijn echtgenote Y. en van de nalatenschap van deze laatste Y., alsook van de gemeenschap bestaan hebbende tussen A. en Z. en van de nalatenschap van deze laatste;

Overwegende dat door vonnis van 26 november 1965 deze rechtbank en kamer de verdeling en vereffening van de drie vermelde gemeen- en nalatenschappen bevolen heeft;

Overwegende dat partijen op 26 mei 1965 een «verdelingovereenkomst» gesloten hebben, waardoor een einde gesteld werd aan de onverdeeldheid tussen hen bestaande; dat zij o.m. in deze overeenkomst verklaarden «volledig voldaan te zijn en van elkander niets meer te vorderen te hebben ten gelijk welke titel ook»;

Overwegende dat deze overeenkomst blijkt door partijen uitgevoerd te zijn geweest; namelijk wat de overdracht van de onroerende goederen betreft; dat aan verweerster nog een saldo van 2.360 fr. toekwam, dat zij echter weigerde in ontvangst te nemen; dat haar dan aanbod van gerede betaling gedaan werd van deze gelden en de huidige rechtspleging voor doel heeft dit aanbod geldig te doen verklaren;

Overwegende dat verweerster niet betwist:

1. dat zij de «verdeling-overeenkomst» van 26 mei 1966, samen met de andere onverdeelde mede-eigenaars, ondertekend heeft;
2. dat deze overeenkomst door partijen uitgevoerd werd;

3. dat de aangeboden som wel het saldo vertegenwoordigt dat haar toekomst ingevolge de overeenkomst;

Overwegende dat verweerster nochtans doet gelden dat zij niet gebonden is door vermelde «verdeling-overeenkomst» omdat verschillende activa van de gemeen- en nalatenschappen niet in de overeenkomst zouden opgenomen geweest zijn; en dat zij hiervan onwetend was op het ogenblik van de ondertekening ervan;

Overwegende dat verweerster dan ook vraagt dat huidig geschil zou gevoegd worden bij het oorspronkelijk geding in vereffening en verdeling en dat zou overgegaan worden tot een volledige verdeling alvorens op de huidige eis zou gevonnist worden;

Overwegende dat aanleggers hierop terecht antwoorden dat de oorspronkelijke rechtspleging in vereffening en verdeling een einde genomen heeft door de overeenkomst van verdeling van 26 mei 1966;

Overwegende dat partijen die allen meerderjarig, aanwezig en meester van hun rechten waren, op elk ogenblik een einde mochten stellen aan gemelde rechtspleging in verdeling, om tot minnelijke vereffening en verdeling over te gaan (art. 985 WBR - De Page t. IX-2 nr. 1044);

Overwegende dat de transactionele minnelijke verdeling van 26 mei 1966, door verweerster niet aangevallen wordt met de door de wet voorziene middelen (art. 2052 en volg. BW - De Page t. V. nr. 513 en volg.); dat de argumenten door verweerster ingeroepen tegen deze verdeling derhalve niet ter zake dienend zijn;

Overwegende dat vermits verweerster niet betwist dat de aangeboden som het saldo is dat haar toekomst ingevolge de minnelijke verdeling van 26 mei 1966, het aanbod van gerede betaling door aanleggers gedaan, geldig moet verklaard worden;

Overwegende dat, om dezelfde redenen, geen akte kan verleend worden aan verweerster van haar voorbehoud «hoofdens de onvolledige stukken die aanleggers haar zouden hebben laten tekenen onder verzwijging van een belangrijk deel der activa van hogergenoemde gemeen- en nalatenschappen»;

Om deze redenen,

De Rechtbank,

Rechtdoende op tegenspraak;

Na hierover beraadslaagd te hebben;

Alle andere besluiten verwerpend;

Zegt dat er geen redenen zijn om huidige zaak te voegen met de zaak A.R. nr. 288;

En rechtdoende op de eis van aanleggers, verklaart deze ontvankelijk en gegrond;

Verklaart dienvolgens het aanbod van gerede betaling in rechte geldig en van waarde;

Zegt voor recht dat alle sommen aan verweerster nog toekomende uit hoofde van:

1. de nalatenschap van de heer Z., overleden te ... op 8 augustus 1953;
2. de nalatenschap van mevrouw Y., overleden te ... op 5 december 1955;
3. de nalatenschap van de heer X., overleden te ... op 3 juni 1964;

volledig zijn vereffend en dat verweerster volledig haar aandeel heeft ontvangen en niets meer te vorderen heeft van aanleggers;

Verklaart aanleggers tegenover verweerster bevrijd en ontlast van de oorzaken van gemeld aanbod;

Zegt dat verweerster het bedrag uit de Deposito- en Consignatiekas slechts zal mogen afhalen onder de last van de voorziene voorwaarden te voldoen;

Zegt dienvolgens dat zij zal gehouden zijn binnen de 24 uur na betekening van huidig vonnis, de zuivere en

eenvoudige doorhaling te verzekeren door de bevoegde hypotheekbewaarder van alle hypotheaire of ambtshalve inschrijvingen, alle afgiften te doen van stukken en handlichting van verzet indien er zijn;

En bij gebreke daaraan te voldoen machtigt de bevoegde hypotheekbewaarder de doorhalingen te voltrekken op voorlegging van de uitgifte van huidig vonnis en van het exploit van betekening, en tevens elke eigendomsoverdracht te verwezenlijken ten einde tot de algehele vereffening en verdeling te geraken mits neerlegging van de uitgifte van het vonnis en de getuigschriften niet beroep;

Beslist dat de intrest ophoudt te lopen vanaf de dag van de consignatie, dit overeenkomstig art. 1536 van het gerechtelijk wetboek;

Zegt dat de kosten uit de tegenwoordige rechtspleging voortspruitende, bij uitzondering van de doorhaling die ten laste van aanleggers blijven, door verweerder zullen gedragen worden. Veroordeelt verweerder om deze kosten te betalen;

Zegt dat deze kosten zullen mogen worden voorafgenomen van de geconsigneerde bedragen en zullen mogen gestort worden aan de pleitbezorger van aanleggers, ten bedrage of in mindering van de gerechtskosten.

NOOT. — De eerste kamer der rechtbank van eerste aanleg te Antwerpen had twee mooie vragen te onderzoeken:

1) de materiële bevoegdheid der rechtbank en

2) de middelen om een dading aan te vechten.

1/ De feiten zijn de volgende: drie onverdeelde nalatenschappen (X. Y. Z.) waarin vier personen gerechtigd waren; niet tegenstrijdige en ineenlopende rechten (vruchtgebruik, virtueel vruchtgebruik en naakte eigendom); de rechtbank beveelt de vereffening en verdeling op dagvaarding op 26 november 1965; de boedelbeschrijving wordt opgemaakt in maart 1966.

Na onderhandelingen wordt een dading getekend tussen alle partijen, op 26 mei 1966, dewelke vrijwillig wordt uitgevoerd en gedeeltelijk wordt betaald. De aanlegster weigert de definitieve afrekening te ondertekenen en beweert dat bepaalde activa niet opgenomen werden in de dading, alhoewel de dading uitdrukkelijk en in de breedste zin het einde voorziet aan alle geschillen. In haar besluiten betwist de aanlegster de bevoegdheid der rechtbank die het aanbod van gereede betaling zal van waarde verklaren en verwijst naar de rechtbank die de vereffening heeft bevoelen.

De verweerders overhandigen het saldo dat bleek uit de notariële afrekening en de gerechtsdeurwaarder doet aanbod van gereede betaling.

2/ Bevoegdheid van de boedelrechtbank:

Het belang van de incidentele vordering ligt in de natuur van het geding: Is het een incident op de verdeling dan is de gewone rechtbank van de boedel bevoegd en dan zijn normaal de kosten van het geding ten laste van de massa (R.P.D.B. Tw. Succession 1467 en 1471).

Is het een aanbod, en als dusdanig een geldige wijze van betaling, welke een einde stelt aan de verbintenis (B. W. Boek II titel III Hoofdst. V), dan zijn volgens artikel 1260 B. W., de kosten ten laste van de schuldeiser.

De vraag of de moeilijkheden die ontstaan bij de eindafrekening der verdeling der boedels een incident is der rechtpleging van vereffening is dus niet louter theoretisch (zie Garsonnet en Cezar Bru, *Traité de Procédure*, 3e uitgave 1912 blz. 856) maar biedt een financieel voordeel voor de onwillige partij; de rechtbank heeft terecht geoordeeld dat de dading (overeenkomst van verdeling) een einde had gesteld aan de oorspronkelijke rechtspleging en « dat zij op elk ogenblik een einde mocht stellen aan gemelde rechtspleging en verdeling ».

3/ Middelen om de dading aan te vechten:

Over de vraag of een dading vernietigbaar is wegens benadeling lopen in België de meningen uiteen: een eerste opinie interpreteert artikel 888 alinea 1 van het Burgerlijk Wetboek, in een brede zin en laat de vernietiging toe van de dading op grond van de ongelijkheid der kavels. « Le but du législateur ne serait pas atteint si la sortie d'indivision étant réalisée même sous la forme d'une véritable transaction, l'action en rescision était refusée au copartageant lésé (Cass. 21 nov. 1946 Pas I 434) ».

Een tweede opinie interpreteert dit artikel restrictief op grond der overweging van de zekerheid der overeenkomsten (la stabilité des transactions).

Persoonlijk meen ik dat een dading niet meer aanvechtbaar moet zijn en dit wegens het bepaald inzicht der partijen: een einde stellen aan de geschilpunten. In een recente studie (Le contrat de transaction en droit civil et en droit judiciaire privé, Bruylant T. I 1967, blz. 116 à 128, vooral nr. 86) onderzocht Jacques de Gavre op meesterlijke wijze de verschillende facetten der dading en besluit tevens in voordeel van de onaantastbaarheid der dading. De rechtbank had echter over deze tweede vraag geen gelegenheid dit theoretisch doch belangrijk rechtspunt te beslechten, en stelling te nemen, tenzij implicitiet door te verwijzen naar De Page: « la transaction est un contrat qui a pour but de terminer un litige; en l'attaquant par voie de nullité, on fait par un second procès revivre le premier » (De Page T. V. blz. 504).

Michel Thuysbaert
Notaris.

BURGERLIJKE RECHTBANK TE TONGEREN

23 januari 1967.

Voorzitter: M. Schiepers.

Advocaten: Mrs. Vos en Driessen-Marx.

Huwelijk. — Art. 221 B.W. — Aard van de maatregelen.

Buiten het kader van art. 221 B.W. valt de vraag van verzoekster die niet tot doel heeft voorlopige, tijdelijke en dringende maatregelen te zien voorschrijven, maar integendeel ertoe strekt door verschillende opeenvolgende maatregelen ertoe te geraken dat haar man definitief in de onmogelijkheid wordt gesteld het vruchtgebruik of het gebruik van zijn roerende en onroerende goederen te vervreemden.

Schoenmakers t./ Vandewal.

Overwegende dat de vraag van verzoekster ertoe strekt bij toepassing van artikel 221 van het Burgerlijk Wetboek aan verweerder Vandewal Willem verbod te horen opleggen het vruchtgebruik van zijn roerende en onroerende goederen te vervreemden gedurende een termijn van drie jaar;

Overwegende dat het hier een nieuwe procedure betreft op grond van art. 221 van het burgerlijk wetboek en geenszins de voortzetting der reeds vroeger tussen partijen gevoerde procedure, eveneens gesteund op de bepalingen van artikel 221 van het burgerlijk wetboek;

Overwegende dat artikel 221 van het burgerlijk wetboek voorziet dat dringende en voorlopige maatregelen kunnen bevolen worden wanneer een der echtgenoten grovelijk zijn plicht verzuimt en dit verzuim de belangen van de andere echtgenoot of van de kinderen in gevaar brengt;

Overwegende dat hieruit blijkt dat de op grond van art. 221 van het burgerlijk wetboek voorgeschreven maatregelen steeds een voorlopig karakter moeten hebben,

genomen moeten worden onverminderd de grond der zaak en dienvolgens van tijdelijke aard moeten zijn;

Overwegende dat zowel het verzoekschrift als de besluiten genomen door vertoogster erop wijzen dat haar vraag geenszins tot doel heeft lastens verweerder voorlopige, tijdelijke en dringende maatregelen te zien voorschrijven doch dat integendeel de vraag ertoe strekt, door verschillende opeenvolgende beslissingen, ertoe te komen dat verweerder definitief in de onmogelijkheid zou worden gesteld het vruchtgebruik of het gebruik van zijn roerende en onroerende goederen te vervreemden;

Overwegende dat dergelijke beslissing buiten het kader valt van artikel 221 van het burgerlijk wetboek en niet in de bevoegdheid ligt van de rechter in kortgeding;

Gezien artikels 2, 30 tot 37 en 41 der wet van 15 juni 1935;

Wij, Voorzitter der Rechtbank,

Statuerende op tegenspraak;

Wijzen het verzoek af en veroordelen vertoogster tot de kosten ervan.

RECHTBANK VAN KOOPHANDEL TE OOSTENDE

2e Kamer. — 7 maart 1967.

Voorzitter: M. Deswaef.

Referendaris: M. Six.

Advocaten: Mrs. Van Genechten en Van Ooteghem.

Arbeidsovereenkomst. — Gesimuleerde cessie van een afdeling van een vennootschap aan de directeur van de afdeling. — Omvorming van de afdeling tot vennootschap.

Wanneer tussen een vennootschap en de directeur van een van haar afdelingen overeengekomen was dat de afdeling aan de directeur gecedeerd werd, maar bij tegenbrief bedongen werd dat de overeenkomst geen enkel gevolg zou hebben, dat de afdeling eigendom van de vennootschap zou blijven en door de directeur beheerd zou worden onder zijn naam volgens de instructies en richtlijnen van de vennootschap, geldt tussen partijen enkel de tegenbrief waardoor de directeur in dienst van de vennootschap bleef en niet als een onafhankelijk handelaar kon worden beschouwd. Het behoort aan de vennootschap te bewijzen dat de verhouding later gewijzigd werd. Een zodanig bewijs wordt niet geleverd door het feit dat de afdeling omgevormd werd tot een vennootschap waarvan de directeur een vennoot was.

N.V. Ets. Van den Bemden Frères

t./ Van Gheluwe en P.V.B.A. Van Gheluwe.

Overwegende dat de eiseres voorhoudt dat wijlen Jacques Van Gheluwe, overleden op 12 juli 1957, toen tegenover haar een schuld had van 605.000 frank; dat eerste verweerder als rechtsvolger van Jacques Van Gheluwe wordt aangesproken, en de vraag ertoe strekt de beide verweerders, tweede gedaagde zijnde een vennootschap opgericht op 28 december 1965, solidair of minstens de één bij gebrek aan de ander te horen veroordelen tot betaling van dit bedrag, vermeerderd met de vergoedende intresten tegen 5,5% vanaf 1 februari 1966 (datum van ingebrekestelling);

Overwegende dat verweerders de onbevoegdheid ratione materiae en personae van de rechtbank van koophandel inroepen, onder voorbehoud van betwisting over de grond;

De verweerders voeren aan dat wijlen Jacques Van Gheluwe geen handelaar was, zodat zijn erfenamen zich

niet vóór de handelsrechtbank te verantwoorden hebben; Overwegende dat Jacques Van Gheluwe volgens de uitleg van partijen, in 1923, in dienst getreden is van de eisende vennootschap als bediende;

Vanaf 9 mei 1933 kreeg hij een belangrijker functie te vervullen, en werd hij belast met de directie van de afdeling « verse vis » (contact 9 mei 1933);

Op 9 mei 1942, bij akte verleden vóór notaris Emile Lemineur, laat de eiseres de afdeling te Oostende aan J. Van Gheluwe over en het zijn de beweerde verhandelingen tussen partijen sedertdien afgesloten die eiseres zouden recht geven op een bedrag van 605.000 frank als saldo van de afrekening;

Overwegende dat de overeenkomst van 9 mei 1942 echter een geveinsd contract is, gezien partijen bij tegenbrief bepaald hebben dat gezegde akte in werkelijkheid geen enkel gevolg zou hebben, dat de handelszaak te Oostende (handelsregister van Van Gheluwe inbegrepen) eigendom blijft van eiseres;

Gezegde tegenbrief bepaalt verder nog uitdrukkelijk: Art. 3. - Le soussigné d'autre part (d.w.z. J. Van Gheluwe) reconnaît que tout bénéfice ou avantage résultant indirectement ou indirectement de la cession reconnue existante entre parties, ainsi que de l'exploitation du département d'Ostende au nom du soussigné d'autre part, reste propriété de la soussignée d'une part et devra être décompté et liquidé entre les mains de la soussignée d'une part à première demande chaque fois que cela lui sera demandé. Le soussigné d'autre part s'engage à se conformer pour la gestion faite sous son nom aux instructions et directives de la soussignée d'une part et à soumettre toute la comptabilité, écritures, pièces comptables et pièces justificatives à l'examen de la soussignée d'une part chaque fois que cela lui sera demandé »;

Overwegende dat tussen partijen niet de notariële akte van 9 mei 1942 geldt, doch wel de tegenbrief waarin hun werkelijke verhoudingen worden gestipuleerd;

Overwegende dat door de overeenkomst Jacques Van Gheluwe in dienst van eiseres bleef en niet als onafhankelijk handelaar kon worden aangezien;

Overwegende dat wel blijkt dat hij met een zekere vrijheid van handelen de afdeling te Oostende heeft beheerd, wat nochtans niet het dienstverband uitsluit; van het ogenblik dat de werkgever het recht van gezag bezit, zelfs al maakt hij er geen of weinig gebruik van, heeft men te doen met een dienstcontract; de omvang van de leiding of het toezicht is van minder belang, een nauwe of bestendige leiding is niet vereist (A.P.R., T.w. arbeidsovereenkomst voor bedienden, nrs. 31 en 34);

Overwegende dat het overlijden van Jacques Van Gheluwe en vooral de lange tijdsduur (9 jaar) die eiseres liet voorbijgaan vooraleer haar beweerde schuldvordering op te eisen, wel zekere moeilijkheden bijbrengen bij het bewijzen der juiste verhoudingen tussen J. Van Gheluwe en eiseres;

Eerste verweerder legt nochtans enkele stukken voor die erop wijzen dat de betrekkingen van werkgever tot werknemer zoals deze nog in de tegenbrief van 1942 werden vastgelegd, tot aan het overlijden van Jacques Van Gheluwe ongewijzigd zijn gebleven en in dezelfde geest werden toegepast, nl.:

1. op 15 september 1948 wordt Jacques Van Gheluwe door eiseres gelukgewenst voor zijn 25-jarige dienst in de firma. « Gij zijt op besten voet om onze Oostendse zaak glanzend verder te drijven »;

2. Tot einde 1956 maakt Jacques Van Gheluwe deel uit van de spaarkas van de « Spaarmaatschappij der bureelbedienden der firma Van den Bemden »;

3. Hij krijgt zekere richtlijnen van eiseres; deze erkent trouwens een zekere « controle en toezicht » te hebben uitgeoefend (zie haar besluiten);

4. De autos' in gebruik te Oostende zijn tot in 1957 door eiseres verzekerd ; de verzekering aanziet de « firma Van Gheluwe » als een bijkantoor van eiseres ;
5. Er worden regelmatig afrekeningen opgemaakt door J. Van Gheluwe en door eiseres afgetekend ;

Overwegende dat het aan eiseres zou behoren het bewijs te leveren dat de betrekkingen in de loop der jaren gewijzigd werden zodanig dat Jacques Van Gheluwe zou moeten aangezien worden als commissionair of als een vennoot, zoals zij het wil doen geloven ;

Overwegende dat J. Van Gheluwe blijkbaar niet handelde als commissionair gezien hij niet onafhankelijk was, doch presteerde onder het gezag van eiseres ; dat evenmin het omvormen van de afdeling Oostende tot een vennootschap tussen eiseres en J. Van Gheluwe bewezen wordt en het eventueel opstrijken van een aandeel in de winst het bestaan van een arbeidscontract niet verhindert (A.P.R. V° Arbeidscontract voor bedienden, nrs. 39 en 79) ;

Overwegende dat aldus niet is bewezen dat Jacques Van Gheluwe handelaar was of dat zijn eventuele verbintenis tegenover eiseres een handelsdaad zou uitmaken, zodat zijn rechtsopvolgers niet onder de jurisdictie van de rechtbanken van koophandel vallen ;

Dat het wel blijkt dat wijlen Jacques Van Gheluwe in de n.v. Etablissements Van den Bemden Frères een belangrijke functie had en een vertrouwenspost bekleedde, nl. als directeur van de afdeling Oostende ;

Dat de vordering van een werkgever tegenover een directeur onder de bevoegdheid van de burgerlijke rechtbank ressorteert (Fredericq, I, nr. 217 in fine) ;

Waar de huidige vordering aldus een gemengd karakter heeft, de tweede verweerder alleen handelaarster zijnde, zo is de rechtbank van koophandel voor het geheel onbevoegd ingevolge artikel 37 ter van de wet op de bevoegdheid ;

Om deze redenen,

De Rechtbank,

statuerende op tegenspraak ; gelet op artikel 2 der taalwet van 15 juni 1935, alle meerdere middelen als niet gegrond verwerpende ;

Verklaart zich onbevoegd ;

Verwijst eiseres in de kosten.

COMMISSIE VAN BEROEP Z. I. V. - 12 september 1967.

Eerste Nederlandstalige Kamer.

Voorzitter : J. Vervloet.

Secretaris-Verslaggever : E. Keereman.

Verplichte Ziekte- en Invaliditeitsverzekering. — Revalidatie en herscholing. — Voorwaarden.

De tegemoetkomingen der ziekteverzekering voor revalidatie en herscholing moeten worden toegestaan ingeval de revalidatie of herscholing mogelijk is en indien er perspectieven van verbetering der kwaal voorhanden zijn.

V.B. t./R.I.Z.I.V. en N.V.O.M.

Overwegende dat artikel 23 van de wet van 9 augustus 1963 bepaalt :

« De geneeskundige verstrekkingen betreffen zowel de preventieve als de curatieve verzorging ; zij bestaan uit :

8e de wegens revalidatie vereiste hulp ;

9e de wegens herscholing vereiste verstrekkingen ;

Overwegende dat het College van geneesheren-directeurs van de verzekeringsinstellingen krachtens artike. 19 van de wet van 9 augustus 1963, tot taak heeft voor elk geval te beslissen of de revalidatie- en herscholingsprogramma's ten bate van de rechthebbenden ten laste worden genomen door de verzekering.

Overwegende dat buiten het indienen van de vereiste aanvraag om tegemoetkoming, geen verdere voorwaarden aan de rechthebbenden worden opgelegd door de wet van 9 augustus 1963 of door het koninklijk besluit van 4 november 1963 ;

Overwegende dat het evident is dat de rechthebbenden slechts op de bij hogeraangehaalde punten 8 en 9 bedoelde verstrekkingen kunnen aanspraak maken ingeval revalidatie of herscholing mogelijk is ;

Overwegende dat voor het kind van oorspronkelijk eiser sedert 1960 een tussenkomst ten laste van de ziekteverzekering wordt verleend voor de wegens functionele gehoors- en spraakherscholing vereiste verstrekkingen ; dat in 1966 echter het College van geneesheren-directeurs verdere verlenging weigert blijkbaar omdat er « geen perspectieven van verdere gehoorsverbetering » zouden zijn en dat « sinds 1960 alle inspanningen zijn gedaan opdat de gehoorsreserves op de beste wijze worden gebruikt ».

Overwegende dat de Commissie van Beroep van oordeel is dat ze enkel gevat is voor de gevraagde tussenkomst over het schooljaar 1966-1967 ; dat een eventuele tussenkomst voor het schooljaar 1967-1968, het voorwerp moet uitmaken van een nieuwe aanvraag gericht aan het College van geneesheren-directeurs ;

Overwegende dat het College van geneesheren-directeurs bij het nemen van zijn beslissing, geen voldoende rekening hield met het attest d.d. 15 maart 1966 van Dr. L., en vooral met de laatste zin : « Cette évolution favorable justifie la persévérance dans l'utilisation des méthodes d'enseignement par lecture sur les lèvres, moyens d'amplification et utilisation des méthodes vibratoires ».

Overwegende dat bedoeld College geen redenen aanhaalt om de spraakherscholing als beëindigd te beschouwen ; dat het evident is dat het kind rekening houdend met het gehoorgebrek dat het heeft, nog niet het voldoende spraakvermogen heeft verworven of kunnen verwerven ; dat er zonder twijfel nog perspectieven van verdere spraakverbetering voorhanden zijn ; dat de beslissing van het College van geneesheren-directeurs derhalve niet voldoende gegrond voorkomt en dat dit College dan ook de verdere tussenkomst in de wegens functionele gehoors- en spraakherscholing vereiste verstrekkingen voor het kind niet mag weigeren voor het schooljaar 1966-1967 ;

Om deze redenen,

Beslist :

dat het hoger beroep van oorspronkelijk eiser ontvankelijk en gegrond is ;

dat de beslissing van de Klachtencommissie, wat betreft de grond van de zaak, vernietigd wordt ;

dat het inleidend beroep gegrond is ;

dat oorspronkelijke eiser verder tijdens het schooljaar 1966-1967 recht heeft op de tussenkomst in de wegens functionele gehoors- en spraakherscholing vereiste verstrekkingen voor zijn kind en dit op basis van de tussenkomst toegestaan tijdens het vroegere schooljaar 1965-1966.

BOEKBESPREKING

Prof. Dr. George F. DE CUYPER. — **Bezitsvorming voor Werknemers.** — Antwerpen. — Utrecht. — Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij. — 1968. — 127 blz.

Het nieuw werk van de heer George F. De Cuyper behandelt een van de meest belangrijke sociale vraagstukken van deze tijd. Meer en meer wordt er getracht de werknemers deelachtig te maken in de winst van de onderneming en hun een duurzaam bezit te verzekeren door middel van mede-eigendom aan de productiemiddelen of door middel van een bepaalde hulp die hun door de onderneming verstrekt wordt.

Dergelijke eis is in alle landen met klem gesteld geworden en schuchtere pogingen werden reeds gedaan om de wens van de werknemers op dit gebied in te willigen.

Op het sociale vlak ziet men hierin de mogelijkheid om de kloof tussen kapitaal en arbeid in zekere mate te dempen en een gunstige samenwerking tussen beide sectoren tot stand te brengen.

Het was dan ook van het grootste belang dat op nauwgezette wijze zou onderzocht worden wat reeds op dit gebied werd verwezenlijkt, teneinde met kennis van zaken talrijke voorstellen te kunnen beoordelen die in dit verband worden gedaan.

De auteur heeft op voortreffelijke wijze een onderzoek ingesteld naar hetgeen zowel in België als in de ons omringende landen betreffende de bezitsvorming voor de werknemers reeds tot stand kwam.

In een eerste hoofdstuk omschrijft hij, zowel op sociaal als op economisch gebied, wat dient verstaan te worden door de personen en de groeperingen die bij de bezitsvorming voor werknemers in aanmerking komen. In 4 achtereenvolgende hoofdstukken behandelt hij dan de verschillende modaliteiten volgens dewelke ten onzent en in de vreemde pogingen werden aangewend om een duurzaam bezit voor de arbeiders te verwerven en hen, zo mogelijk, in de onderneming te interesseren.

In het eerste kapittel dat getiteld wordt « Gewone regelingen » onderzoekt schrijver welke aanmoedigingen tot stand kwamen in het voordeel van het spaarwezen. Hierbij worden besproken voor Nederland de algemene premiespaarwet van 1 oktober 1965 waarbij door de staat een premie van 20 % op de spaargelden wordt verleend en verder het wetsontwerp aangaande het bezitsvormingsfonds dat beoogt een fonds in het leven te roepen met het oog op de vorming van persoonlijk duurzaam bezit in het bijzonder ten behoeve van kleine spaarders.

Voor België wordt het prenuptiaal sparen besproken alsook de activiteiten der Spaar- en Lijfrentekas en het Gemeentekrediet waarbij aan de spaarders fiscale voordelen worden verstrekt. Ook in Duitsland en in Denemarken zijn regelingen tot stand gekomen waardoor de overheid bepaalde voordelen aan het spaarwezen toekent.

Belangrijker is echter de tussenkomst van de Staat ten voordele van bouwleningen, de bouwpremies en de aanmoediging van het bouwsparen. Op dit gebied zijn in België reeds vrij interessante initiatieven genomen vooral door de Algemene Spaar- en Lijfrentekas. De heer De Cuyper bespreekt achtereenvolgens het Woningfonds van de Bond der Grote en Jonge Gezinnen, de leningen aan de mijnwerkers, en dan de zo belangrijke Wetten De Taeye en Brunfaut. Hier is voorzeker België niet bij de andere landen ten achter gebleven, zoals blijkt uit wat verwezenlijkt werd in Nederland en in Duitsland.

In verband met het behandelde onderwerp zijn vooral van betekenis de spaarregelingen die tot stand komen binnen de onderneming omdat op die wijze de bevordering van duurzaam bezit voor de werknemers het best kan

verzekerd worden. Het is mogelijk dat de werkgever een bijdrage verstrekt op de gelden die in de onderneming door de arbeiders gespaard worden ofwel dat door de werkgever alleen een bijdrage verstrekt wordt op basis van de winst van de onderneming. In Nederland kwam aldus de wet van 26 oktober 1961 in werking, terwijl op 20 februari 1960 reeds een premiebesluit uitgevaardigd werd ten voordele van het burgerlijk en militair personeel in Rijksdienst. Verder bestaan er in Nederland bijzondere regelingen zo bv. voor de Staatsmijnen in Limburg. Ook private ondernemingen hebben voor hun werknemers een winstdelingsregeling ingevoerd. In Duitsland zijn talrijke regelingen tot stand gekomen om het sparen aan te moedigen vooral in verband met de woningbouw waarvoor premies en fiscale ontlastingen verstrekt worden. Voor België worden enkele interessante initiatieven uitgezet zoals deze van de N.V. Beka en de N.V. Cocke-rill Ougrée. Voor Frankrijk zijn zowel de overheid als het bedrijfsleven hoofdzakelijk actief om de bezitsvorming te stimuleren voor het verwerven van een eigen woning. Ook voor Italië en Zweden worden regelingen in diezelfde zin vermeld.

Essentieel is telkens dat de spaargelden van de werknemers samen met de bijdragen van de werkgever, gedeponeerd en geblokkeerd blijven op een officieel erkende spaarkas of bank, of op een individuele rekening geopend in de onderneming zelf.

In hoofdstuk 4, dat wel het belangrijkste is van het boek, wordt gehandeld over de bezitsvorming der werknemers die verkregen wordt door de vermogensaanwasdeling nl. dat de werknemers delen in de uit de winst verkregen toename van het ondernemingsvermogen. Dit kan gebeuren door het deelnemen aan beleggingsfondsen en ook door het verwerven van gewone aandelen der onderneming door middel van de gespaarde bedragen. Hierbij doen zich dan allerlei problemen voor. In welke mate zullen de werknemers die aldus aandeelhouders geworden zijn genieten van het stemrecht in de algemene vergadering. Is het niet te vrezen dat zij, gezien de onverschilligheid van de grote massa der aandeelhouders, stilaan de meerderheid in de algemene vergadering zullen vormen. De auteur ziet hierin geen bezwaar.

Talrijke voorbeelden worden uitgestippeld van pogingen die reeds in verschillende landen werden ondernomen om dergelijk stelsel in werking te brengen.

Eindelijk wordt nog een hoofdstuk gewijd aan de collectieve beleggingsfondsen. Hier zijn de werknemers niet afhankelijk van de in de eigen onderneming gemaakte winst, doch wel van wat door een hele reeks ondernemingen gezamenlijk wordt verwezenlijkt. De auteur onderzoekt de vóór- en nadelen van dit stelsel, de wijze van beheer van deze beleggingsfondsen en de toegepaste investeringsmethode.

Dit breed overzicht leidt tot slotbeschouwingen waarin de heer De Cuyper onderstreept dat het gehele systeem nog slechts in wording is, dat allerlei pogingen werden ondernomen, doch dat nog niet de gepaste vorm en de vereiste structuur gevonden zijn om op gezonde basis de bezitsvorming voor werknemers te verzekeren.

In elk geval is het principe overal aanvaard geworden. Schrijver is van mening dat « de bestaande inkomens- en vermogensverdeling uit moreel, sociaal en economisch oogpunt niet meer verantwoord is ». Het duurzaam bezit voor werknemers door mede-eigendom van de productiemiddelen of ten minste met één of andere hulp van de onderneming, zou hierin verandering kunnen brengen en zou aanleiding kunnen zijn tot een herstructurering van de maatschappij. Er wordt ook op gewezen dat in tegenstelling met verschillende andere landen, in België met een wetgeving van dien aard nog geen begin werd gemaakt.

Dit werk verstrekt een uitmuntende documentatie over dit zeer belangrijk onderwerp en zal onontbeerlijk zijn voor elkeen die zich interesseert voor de sociale hervormingen in onze maatschappij.

Voorzeker, niemand zal betwisten dat het nuttig zou zijn de arbeiders te laten delen in de winsten van de onderneming en dat er een stelsel zou gevonden worden om hen in zekere mate deelachtig te maken aan het bezit van de productiemiddelen. Doch zou dergelijk systeem niet fataal beperkt blijven tot de vrij grote ondernemingen. Hoe zou het mogelijk zijn het toe te passen in betrekkelijk kleine ondernemingen? En steeds, wanneer men leest of denkt over dit probleem, rijst de gedachte of het gezond is de werknemers wel te interesseren in de voordelige resultaten van een onderneming, doch hen te ontslaan van alle verantwoordelijkheid waar zich ongunstige resultaten of verliezen voordoen. Daaromtrent zal natuurlijk nog veel moeten gezocht en overdacht worden.

Het boek van de heer De Cuyper zal in elk geval een uitmuntende inventaris zijn van hetgeen thans reeds werd verwezenlijkt.

René Victor

BALIELEVEN

Vlaamse Conferentie der Balie van Antwerpen. Voetbal — Dendermonde-Antwerpen: 0-1.

Gekregen, gekocht, gestolen... De elf Heemskinderen waren het roerend eens dat hun tegenstanders, de Brabo's, met een 1-0 zege, de twee punten gestolen hebben.

Ware een gelijkspel misschien een meer getrouwe weergave van het volledig spelverloop, toch blijkt nogmaals de juistheid van de koe-wijsheid: « om te winnen moet met de netten kunnen laten trillen »!

Voor het ene en enige doel zorgde F. Collin met een vlot Puskas-shot; voor het eerste en enige (niet in dezelfde betekenis als hierboven) krachtwoord, zorgde ook één der Sinjoren, en nog wel de oudste van de bende. Het Dendermondse team scheen bijzonder allergisch aan krachtwoorden te zijn, want een zijner spelers (een substituent) dreigde het plein te verlaten ingeval van herhaling. Het bleef dan ook bij dit eerste en laatste lelijk woord, temeer de bezoekers de verplaatsing deden om een volledige match te spelen.

De beide speelhelten verliepen verder in een ware « olympische geest », hetgeen herhaaldelijk werd toegejuicht door het tribune-publiek, n.l. vier bevallige dames. Vermeldenwaard is wel dat Van Hoywegen, ex-Daringman en oud internationaal B (!) een penalty-trap niet kon valoriseren. Doelwachter F. Buyckx, in perfecte morele en fysieke konditie, koos de goede richting, en weerde het gevaar. Dit moment beïnvloedde duidelijk de einduitslag.

Iemand die zich in de kijker speelde was den Briek, nee niet Schotte, — maar de zoon van Juge De Roeck.

Men kan zo zien dat zijn professionele stage ook zijn sportieve prestaties gunstig beïnvloedt.

Met deze overwinning blijven de manneken van captain Cis dus ongeslagen. Dat dit de volgende tegenstrever zal aanzetten tot een extra scherp wetten zijner messen, hoeft geen betoog.

Ludens

Verbond van Belgische Advocaten.

Het Verbond van Belgische Advocaten zond aan haar leden het hieronder gepubliceerd rondschrijven:

* * *

Geachte Confrater,

Ziehier de eerste positieve realisaties door de zeer recente fusie van het Verbond van Belgische Advocaten en de U.J.B.A. bereikt.

1) De organisatie van de vervangingsdienst bestrijkt nu al de balies van het land; het vernieuwde tableau ervan wordt U eerstdaags opgestuurd.

2) Het documentatiecentrum door de Brusselse Balie opgericht heeft zijn nut bewezen. In samenwerking met het verbond wordt zijn activiteit tot het hele land uitgebreid.

3) In uitvoering van de gerechtelijke hervorming worden formulieren van rekwesten voorbereid en zullen weldra in omloop worden gebracht.

4) Op elke dinsdag van 5 november 1968 tot en met 28 januari 1969 richt het Verbond, in samenwerking met de Rechtsfaculteit te Namen een lessencyclus omtrent de gerechtelijke hervorming in.

Een gelijkaardige cursus zal plaats hebben te Brussel op 13, 14 en 15 december 1968 voor de Franstalige Confraters. Voor de Nederlandstaligen is een identiek initiatief voorzien voor begin 1969.

Ons programma voorziet verder volgende verwezenlijkingen:

— de inrichting van contacten met zakenmiddens ten einde hen beter te laten aanvoelen wat de Balie hun te bieden heeft;

— de vernieuwing van een vade mecum van de gerechtelijke wereld;

— eenmaking van de beroepsgebruiken;

— inrichting van een centrale vertalingsdienst;

— opstellen van een jaarboek met inlichtingen nopens mogelijke specialisatie van binnenlandse en buitenlandse confraters;

— verzamelen van informatiebronnen betreffende de advocatenassociaties en burgerlijke beroepsorganisaties;

— opzoeking en definitie van de moderne structuur van het beroep.

Het Verbond werkt voor u en door u.

De Voorzitter van het Verbond
A. Servais

Abonneert U op het "Rechtskundig Weekblad"